Этот документ создан демо версией Image2PDF Pilot 2.14.

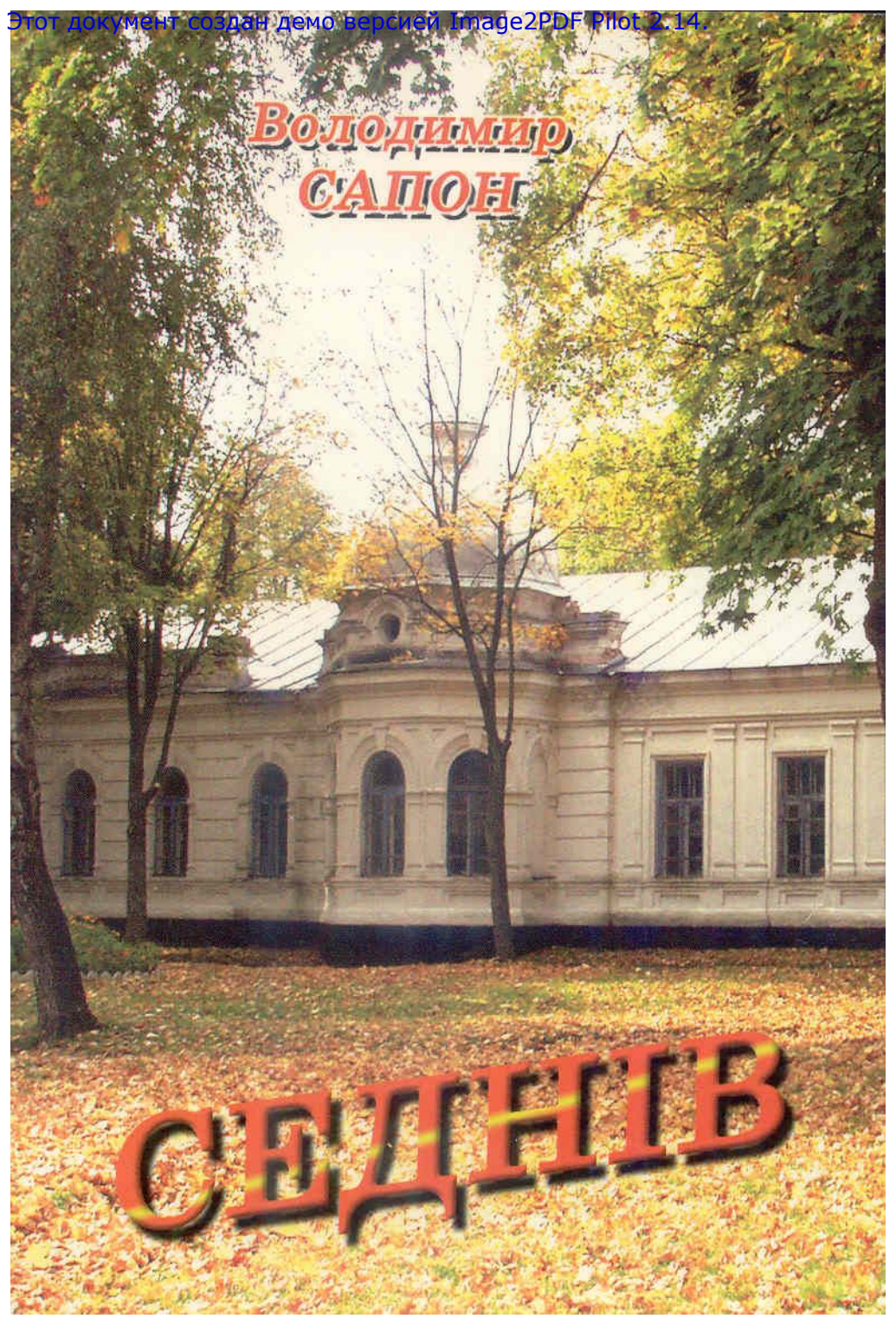

Этот документ создан демо версией Image2PDF Pilot 2.14.

ББК 63.3(4УКР-4ЧЕР-2)
С19

Книгу видано за сприяння голови
Чернігівської районної державної
адміністрації Володимира СИДОРЕНКА,
голови правління ЗАТ НВО "Чернігівеліткартопля"
Григорія КОЛОНТАЯ,
голови правління Седнівського споживчого
товариства Володимира РОМАНЕНКА,
директора ДП "Левона-С" Василя ЛЕВИЦЬКОГО,
директора ДП "Чернігівайагролісгосп"
Віктора БУЙДЕНКА.

Редактор Андрій Курданов

Фото Миколи Тищенка, Петра Марухненка

Сапон В.М.
С 19 Седнів. Історико-краєзнавчі етюди. — Ніжин: ТОВ "Видавництво "Аспект-Поліграф", 2004. — 92 с.
ISBN 966-340-000-5

Селище Седнів Чернігівського району — колишнє давньоруське місто Сновськ — має багату, захоплюючу, оповиту легендами історію. Славне воно своїми старожитностями, вікопомними подіями, іменами багатьох видатних людей, які тут бували, жили і працювали, славне воно і своєю сучасністю. Історико-краєзнавчі етюди про Седнів розраховані на вчителів історії, краєзнавців, старшокласників і студентів, широке коло читачів, які не байдужі до минувшини древньої Чернігово-Сіверської землі.

ББК 63.3(4УКР-4ЧЕР-2)

ISBN 966-340-000-5

© В.М. САПОН, 2004

Коли і як народилося місто

Седнів, давній Сновськ... Невидима нитка пам'яті снується зі століть проминулих, єднаючи історичною сув'яззю далекі і призабуті події та покоління людей, котрі жили і живуть на цій землі...

Перша літописна згадка про Сновськ сягає 1068 року. Але ж воно вже тоді було містом. То як і коли ж народилася твердиня над Сновом?

Ще у другій половині XVIII століття, роблячи до приїзду в Чернігів імператриці Катерини II опис Чернігівського намісництва, історик Опанас Шафонський називав Седнів одним із центрів язичницьких пам'яток нашого краю — на той час в його околицях знаходилося близько 500 курганів, які він помилково вважав свідченнями битви 1068 року.

Дослідження ж цих курганів належить видатному вітчизняному історику і археологу Дмитру Самоквасову (1843-1911). Народився він на хуторі Стахорщина поблизу Новгорода-Сіверського у збіднілій дворянській сім'ї, що походила зі старшинсько-козацького роду. Вищу освіту здобув на юридичному факультеті Петербурзького університету, тривалий час обіймав посади професора історії російського права Варшавського та Московського університетів, водночас керував Московським архівом міністерства

Этот документ создан демо версией Image2PDF Pilot 2.14.

юстиції. Як археолог, здійснив вагомий внесок у дослідження давніх некрополів України, Кавказу, Підмосков'я, Польщі, Італії. Особливу увагу приділяв старожитностям рідного краю. Лише в межах колишнього Чернігово-Сіверського князівства дослідив 377 курганів. Найбільше з них — у Чернігові, у тому числі і знамениту Чорну могилу, а також у Седневі — близько 60 поховань.

У Седневі Дмитро Якович працював у літні сезони 1874-1878 та 1886 років. Досліджувати тут було що. Тоді у містечку та його околицях налічувалося понад 300 курганів. Десятиріччям раніше Філарет Гумілевський, автор кількатомного „Историко-статистического описания Черниговской епархии", нарахував 74 великих і 290 малих курганів. Велич цих курганів виразно постає на малюнку „Чумаки серед могил", зробленим Тарасом Шевченком навесні 1846 року під час свого першого приїзду до Седнева. Деякі з цих могил ще якихось два-три десятиліття тому можна було бачити при в'їзді до селища. На жаль, нині вони знесені.

Які ж результати досліджень Самоквасова? Один з великих курганів, при виїзді на Городню, було датовано епохою бронзи, а інші, також великі, при в'їзді з боку Чернігова, відкрилися справді багатими дружинними похованнями бояр язичницької доби і мають досить цікаву особливість. На відміну від подібних пам'яток, скажімо, Чернігова чи Шестовиці, в яких яскраво виражені скандинавські риси, седнівські кургани цього не мають, у них — старожитності слов'янські.

На жаль, після розкопок Дмитра Самоквасова археологічні дослідження на території Седнева про-

довжилися лише через сотню років. Одним із тих, хто займався цими дослідженнями, був і чернігівський археолог Володимир Коваленко. Ось що він розповідає:

— Нині відомі чотири седнівські городища. Найдавніше — в урочищі Орєшнє, нижче за течією річки Снов від садиби Лизогубів, там, де тепер кладовище, що значно ускладнює проведення розкопок. Городище має ту ж особливість, що й досліджені Самоквасовим кургани — виявлені старожитності належать нашим предкам-сіверянам, носіям так званої роменської культури. Це передовсім рештки оборонного валу, що не мав традиційних для давньоруської доби укріплень у вигляді дерев'яних конструкцій типу зрубів-клітей — укріплення тут були у вигляді частоколу, звісно ж, роменського типу кераміка. А згоріла в пожежі землянка розміром 4,5х4 метри, особливо ж навершшя стріл гньоздовського типу, якими користувалися вікінги з дружин київських князів, однозначно вказують на причини і час загибелі цього сіверянського поселення.

Отож перенесемося у два останні десятиліття IX століття, коли дружина київського князя Олега чи котрогось із його воєвод, а це було військо вікінгів, здійснила похід на сіверян. У літописі під 884 роком про це розповідається так: „Пішов Олег на сіверян, і побідив сіверян, і наклав на них данину..." Під час цієї військової експедиції було спалено Чернігів, поселення на мисі Коровель біля Шестовиці, інші міста, серед яких і Сновськ, точніше городище в урочищі Орєшнє. Ось чому на ньому зосталися і сліди пожежі, і навершшя стріл, що належали дружинникам-вікінгам.

Этот документ создан демо версией Image2PDF Pilot 2.14.

Проте, спаливши Сновськ, київська князівська дружина не пішла на лівобережжя річки Снов, де було чимало сіверянських поселень, а вирушила в обхід їх, берегом Снову, до Стародуба, в район якого наносився інший удар — з боку Смоленська. Таким чином, вважає Володимир Коваленко, річка Снов на певний час стала межею між Київською державою і ще не підкореним нею сіверянським союзом племен.

Отож на цьому порубіжжі київські князі не могли не поставити свій опорний пункт. Оскільки поселення в урочищі Орєшнє вже було ними спалене, то для такого військового табору найкращим місцем виявилися нинішні седнівські кручі за два кілометри вище по річці Снов. Археологічні дослідження початку 80-х років минулого століття підтвердили, що фортеця в урочищі Коронний замок виникла невдовзі після спалення поселення в Орєшному, вже наприкінці IX століття. Вона дозволяла також контролювати досить важливий на той час водний торговий шлях, що проходив річкою Снов.

Заснування давньоруської фортеці на території сучасного Седнева дозволяє пояснити феномен так званої Сновської тисячі, що лише раз, під 1149 роком, згадується у літописі.

Давній Русі, як і кожній середньовічній державі, аби вести війни, необхідні були значні людські резерви. Основу війська становила дружина — власне гвардія, в разі необхідності збиралося ополчення, набиралися найманці, запрошувалися союзники. Окрім того важливою складовою військової організації держави були бойові мобільні загони, що створювалися в регіонах. Вся Русь відтак була поділена

на регіони-тисячі, як у пізніші часи — на козацькі полки.

Однією з таких бойових одиниць була Сновська тисяча, котра, судячи з літописного свідчення, займала досить велику територію — від Стародуба на півночі до річки Снов на півдні, від річки Убідь на сході до басейну річки Свинь (тепер Замглай) на заході. Центром тисячі був, звісно, Сновськ.

Після Любецького з'їзду князів 1097 року розпочався поділ Русі на вотчини, що було викликано розростанням князівських родів. Це спричинило ліквідацію тисяч, оскільки їх замінила система удільних князівств. Проте Сновська тисяча опинилася у непростому геополітичному становищі — на межі Чернігівського і Новгород-сіверського князівств, а відтак на Сновськ претендували і чернігівські, і новгородсіверські князі, місто не раз переходило з рук у руки. Через це, на думку Володимира Коваленка, процес феодалізації тут уповільнився, князівський стіл склався лише у другій половині XII століття, а структура Сновської тисячі законсервувалася, тому й збереглася про неї літописна згадка.

Этот документ создан демо версией Image2PDF Pilot 2.14.

Битва 1068 року

Цей рік і є першою літописною згадкою про Сновськ. Місто згадане у зв'язку зі знаменитою битвою, що відбулася біля нього. Передували їй такі події.

1054 року помер великий київський князь Ярослав Володимирович, названий згодом Мудрим. Перед смертю він розділив Русь між синами, узаконивши таким чином її федеративний устрій. Відтак на чолі держави постав тріумвірат у складі Ізяслава, Святослава та Всеволода Ярославичів, які відповідно з батьківським заповітом посіли князівські столи у Києві, Чернігові та Переяславі.

А вже наступного року після смерті Ярослава на південних кордонах землі Руської з'явилися нові войовничі сусіди-кочівники. Себе вони називали кипчаками, у західноєвропейських хроніках вони — кумани, а для наших далеких предків вони стали половцями — чи то від слова поле, оскільки їхня нова держава Дешті-Кипчак включила в себе територію сучасної степової України, чи то від слова полов, тобто здобич, адже грабіжницькі набіги на сусідів, особливо слов'ян, були ідеологією існування

кипчаків-куманів-половців.

Отож 1055 року, зазначає літописець, приходив у землі Переяславського князівства хан Блуш, "і вчинив Всеволод мир з ними, і вернулися половці до себе". Проте, певно, їм було недостатньо того "миру", під яким слід розуміти відкуп. 1061 року орда хана Сокала знову вторглася у межі князівства і перемогла війська Всеволода, який виступив їй назустріч.

"Се перше було лихо для Руської землі од поганих безбожних ворогів", занотував тоді літописець. Далі літописні оповіді сповнені тривожними знаменнями-передчуттями. Зокрема, повідомленням про те, як навесні 1066 року "звізда превелика, промені маючи немов криваві, сходила на заході сонця, упродовж семи днів". Сучасні підрахунки астрономів встановили, що таке було насправді — того року поблизу Землі у черговий раз пролітала знаменита комета Галлея, щоразу, через 76 років, наводячи жах на середньовічне суспільство.

І ось наприкінці літа 1068 року "половці мнозі" вступили знову ж таки у землі найпівденнішого — Переяславського князівства. Маючи гіркий досвід поразки в боротьбі з ними, Всеволод звернувся за допомогою до братів, і Ізяслав та Святослав повели свої дружини йому на поміч. Битва сталася на річці Альті, тріумвіри були розгромлені... Окрилені перемогою половецькі орди кинулися грабувати міста і села не тільки Переяславського, а й Київського та Чернігівського князівств. У Києві спалахнуло повстання простого народу, викликане нерішучістю Ізяслава протистояти ворогові, і той змушений був тікати до Польщі.

Этот документ создан демо версией Image2PDF Pilot 2.14.

Інакше діяв Святослав. Поповнивши своє чернігівське військо, він вирішив самостійно дати відсіч степовикам. Літопис повідомляє: "І коли половці пустошили вже коло Чернігова, то Святослав, зібравши дружину, вийшов до міста Сновська".

Чому саме Сновська? Це місто на той час було одним з найзначніших міст Чернігівського князівства. Його, певно, взяли в облогу половці, отож Святослав прийшов на допомогу його жителям.

Далі в літописі читаємо: побачили половці, що йде військо чернігівського князя, "і приготувалися стати насупроти. А Святослав, побачивши множество їх, сказав дружині своїй: "Ударимо дружино! Вже ніяк нам куди дітися!" І вдарили вони в коні, і одолів Святослав з трьома тисячами, а половців було дванадцять тисяч. І так побив він їх, а другі потопилися в Снові, і князя їхнього Шарукана схопили у перший день листопада. І вернувся з побідою в город свій Чернігів Святослав".

Це була перша перемога руського війська над кипчаками. Вона мала неабияке значення у подальшій двохсотлітній історії стосунків Русі з Половецькою землею ще й тому, що Святослав по-лицарськи повівся з полоненими — відпустив Шарукана та його знатних воїнів на волю. Це надовго зробило, з огляду на авторитет Шарукана, половців друзями, а потім і родичами нащадків Святослава. Половці упродовж наступних десятиліть ставали союзниками Святославичів у боротьбі за свої права зі своїми противниками — руськими князями. Хоч і далеко не завжди ці союзи були виправдані, оскільки половці досить часто саме з дозволу Святославичів грабували їхні ж землі. Союзи ж скріплювалися ди-

настичними шлюбами — чернігівські князі зазвичай брали у жони знатних половчанок і в жилах їхніх текла кипчацька кров.

Варто мовити слово і про подальшу долю обох полководців в тій битві під Сновськом. Святослав після неї прожив лише вісім років і помер від якоїсь пухлини на шиї вже будучи київським князем. Але поховали його у Чернігові, у Спаському соборі. За його князювання засновано Єлецький монастир і Антонієві печери, на його замовлення укладено так звані "Ізборники" Святослава — найдавніші пам'ятки писемності Київської Русі.

Залишив свій слід в історії і Шарукан. Помер він, певно, у першому десятилітті XII століття. Відомо, що невдовзі після того його син Отрок, зазнавши поразки від племінника Святослава — Володимира Мономаха, пішов у Прикавказзя і став зі своїм 40-тисячним військом на службу до грузинського царя Давида, а ще його п'ять тисяч воїнів склали відбірну гвардію царя. З іменем Шарукана пов'язують назву сучасного міста Харкова, його згадують і "Слово о полку Ігоревім", і українська народна творчість — як Тугоркана, змія Горинича. Справді, тоді його ім'я вселяло жах у свідомість не одного покоління наших далеких предків.

Этот документ создан демо версией Image2PDF Pilot 2.14.

Давня фортеця і "княжий город"

Отож, як стверджують історики, починаючи з X століття Сновськ був однією з найукріпленіших фортець Київської Русі. Територія і залишки її ще добре проглядалися сотню років тому, про що місцевий краєзнавець А. Балика у своїй праці* писав:

„Фортеця Сновська, тепер Седнева, збереглася до цього часу досить добре. Місце її, як видно і тепер, не велике, а саме: це садиба Єфимова, біля училища, далі місце церковне, де знаходиться Георгіївська церква, потім знову садиба Єфимова, за нею — садиби Туманського, Страмоуса, Супа, священика Домарчука, Коваленка, Кулика, Стукачовичів, цегельний завод і закінчується садибою Платона Дудки, де знаходиться Лисиця або Лиса гора, названа так тому, що на ній нічого не родить.

По задньому кордону або в тилу всіх перерахованих садиб тягнувся вал, рештки якого, хоч у зруйнованому вигляді, але збереглися за училищем у

* Тут і далі посилання на працю А.Балики „Город Сновеск, ныне Седнев", що вийшла окремим виданням 1902 року у Чернігові.

садибі Єфимова, далі — за цвинтарем, у другій садибі того ж власника, і, нарешті, в садибі Страмоуса.

Великий же відтинок валу, у довжину сажнів до 35-и при висоті 5 аршин*, добре вцілілий і тягнувся від дороги до цвинтаря Георгіївської церкви, на жаль, було розрито у 1896 році. При розкопці цього валу видно було зітліле на порох дубове дерево; це залишки частоколу. Знесено також давно і частину валу біля цвинтаря. Це і є ті залишки, що дали нам повну можливість встановити і вказати як площу давньої фортеці, так і напрямок самого валу. За валом цим глибокий природний рів, утворений весняними водами, які, до речі, і тепер поблизу Седнева ріжуть рови досить великі. Прилегла до фортеці права стіна цього великого і дуже довгого рову чи яру, в тих місцях, де майже прямовисно вона спускається до його дна, лише вирівняна і зроблена крутішою; в місцях же, де спуск до яру був ніби перерваний, у довжину на п'яту частину версти, викопано штучний рів і насипано вал, а за ним — крутий спуст до яру. Як вал, так і рів, щоправда не глибокий, всього аршинів 5-6, добре зберігся і, знаходячись на південно-західному боці фортеці, лежать сажнів на чотири нижче підошви першого валу.

Така фортеця з півдня, заходу і частково півночі, зі сходу ж вона закінчується урвищем, що спускається до річки Снов; з цього боку вона красива і неприступна, оскільки здіймається на 15-17 сажнів над рівнем води. Біля училища у неї є перешийок між ровом і обривом, де були ворота, що вели до фор-

*1 сажень — 2,13 метра або 3 аршини, 1 аршин — 71 сантиметр.

Этот документ создан демо версией Image2PDF Pilot 2.14.

теці, другі ж були там, де дорога мимо Домарчука.

Фортеця ця, що наочно видно і нам, являла собою твердиню.

У ній знаходилися: висока дерев'яна вежа, звідки вели спостереження за ворогом, церква на честь Георгія на горі, яку нині звуть Дяковою.

На місці цьому є велика котловина, де, як свідчать народні перекази, й стояла здавна церква. Старі люди ще зі своїх дитячих років пам'ятають тут декілька давніх могил і надгробний пам'ятник — кам'яний хрест 1650 року, який стоїть і досі. Батьки їхні казали, що тут стояла стара Георгіївська церква...

Жили ж сновейці хуторами за фортецею..."

У другій половині XII століття Сновськ, як ми вже знаємо, стає центром удільного князівства, а відтак фортеця розширюється за рахунок „княжого міста", що виникає на території сучасної садиби Лизогубів. Опис її також знаходимо у історичній розвідці О.Балики 1902 року:

„Ця частина фортеці не мала природних ровів і була оточена з усіх боків, за винятком східного, що являв собою кручу над річкою, насипаним валом, а за валом був виритий глибокий рів.

Вал цей з ровом повністю зберігся в садибі Ф.А.-Лизогуба; звідси він починався і починається тепер, далі тягнеться в садибу І.Л.Шрага, де вже цілісність його порушена; за садибою Шрага вал знесено і живуть тепер там Трейтяки; за ними залишився лише шматочок в садибі М.М.Малюванця, а решта, більша частина, що простягалася через нинішню баразну площу і завертала до народного училища, знищена. За валом, на нинішній базарній площі, навпроти двору М.І.Шишки, було озеро, яке називалося Сула, із нього напускалася вода у рів. Глибина озера була значною ще порівняно в недавній час, тобто у двадцяті роки минулого XIX століття. Тоді глибина сягала більше двох аршинів і хлопчаки вільно в ньому купалися; у довжину ж озеро було аршинів сорок, при ширині десять аршинів...

У цій частині фортеці була дерев'яна вежа, князівські будівлі; воріт же було троє: із городнянської дороги, чернігівської і березнянської".

Хто ж князював в удільному Сновську? Літописні дані досить скупі, та все ж називають деякі імена, пов'язані з ними події.

Першим відомим удільним сновським князем перед нами постає Ізяслав Давидович, брат чернігівського князя Володимира Давидовича. Обидва — онуки Святослава Ярославича, котрий 1068 року переміг під Сновськом половців. Згадка датована вереснем 1149 року, коли великим київським князем став Юрій Долгорукий. Останній на прохання свого союзника, новгородсіверського князя Святослава Ольговича викликає Володимира до Києва, де Святослав йому сказав: „Ти держиш мою вотчину". Відтак Святослав взяв у свого двоюрідного брата „Курськ з Посем'ям, і Сновську тисячу в Ізяслава, і Клечеськ, і всі дреговичі. І так, уладнавшись, вони роз'їхалися". Варто додати, що згодом Ізяславу Давидовичу випало стати князем чернігівським, а потім і великим князем київським, помер він навесні 1161 року.

Наступне літописне свідчення переносить нас у 1155 рік і знову пов'язане з князівськими усобицями. Сновський князь Святослав Володимирович в

Этот документ создан демо версией Image2PDF Pilot 2.14.

цій боротьбі підтримує Мстиславичів, що звісно, не подобається його дядькові — чернігівському князю Святославу Ольговичу. Племінник приїздить до дядька, розкаюється, цілуючи хреста. І все ж дядько відбирає в нього Сновськ, Корачев і Воротинськ, хоч і не позбавляє княжіння, віддаючи йому замість відібраних троє інших міст.

Під 1203 роком бачимо ще одного сновського князя — Ростислава Ярославича: він „веде Мстислава Володимировича у Сновськ до себе". Збереглися свідчення, що цей князь у 1191-1192 роках ходив разом з іншими князями на половців, його дружиною, згідно з Любецьким синодиком, була Всеслава чи, можливо, Євпраксія. Сам же князь мав християнське ім'я Іван.

Отож, до нас дійшли імена лише трьох удільних седнівських князів.

Найостанніше згадування Сновська доби Київської Русі позначене кінцем 1234 року, коли державу знову охопила громадянська війна і київський князь Володимир Рюрикович і Данило Галицький „пішли грабувати землю (Чернігівську), і взяли багато городів на Десні. Тоді ж взяли вони і Хоробор, і Сосницю, і Сновськ, і багато інших городів".

А через п'ять років Чернігово-Сіверщину спустошила орда татаро-монгольського хана Менгу. Лиха доля спіткала тоді і Сновськ...

"Всім же подібний Йордан до річки Снов"

Йордан — свята для християн усього світу річка. Саме в її водах Ісус Христос прийняв хрещення від Іоанна Хрестителя. Відтоді річка стала символом цієї значної події в історії християнства, християнських традицій. Зокрема, у нас, в Україні, Водохрещу здавна називають Йорданню — це одне з найповажніших свят нашого народу.

А першим, хто розповів нашим далеким предкам про біблійну річку Йордан, про інші християнські святині Палестини, був Данила — „Руської землі ігумен", як він сам себе називав. Побував він у Святій землі майже 900 років тому. Не просто побував, а й розповів про все побачене і почуте під час подорожі у книзі, що так і називається — „Життя і ходіння Данили — Руської землі ігумена". З того часу багато століть ця книга була досить популярною на східнослов'янських землях, слугувала своєрідним путівником для паломників з Русі, котрі вирушали у подорож до гробу Господнього.

Свідченням тому є вже те, що нині налічується більше сотні рукописних списків книги, найдавніший

Этот документ создан демо версией Image2PDF Pilot 2.14.

Як Сновськ став Седневом

Понад століття Чернігово-Сіверська земля перебувала під монголо-татарським ярмом, про що майже не залишилося документальних свідчень, і лише у 1355-1356 роках її територія входить до складу Литовського князівства. Литовські князі поступово відновлюють міста краю — будується фортеця у Чернігові, очевидно, укріплюється і Сновськ. Згодом ці та інші міста Литва передає у володіння князя Івана Можайського, який втік з Москви. Після його смерті тут володарює його син Семен. При ньому, у 1482 і 1497 роках, Чернігів та його околиці зазнають спустошливих набігів кримського хана Менглі-Гірея.

Десь на ці роки випадає і відома облога кримцями Сновська, про яку збереглася легенда. Облога тривала досить довго, жителі міста вдало відбивали приступи ворога, не виходячи із-за фортечних стін. Сидіти ж їм за ними тривалий час дозволяли значні запаси продовольства, а підземний хід до річки Снов давав можливість вдосталь забезпечувати себе водою. Татарське військо, не маючи досвіду ведення облоги фортець, втративши надію взяти місто штурмом, змушене було залишити оборонців Сновська у спокої. З того часу, за тривале сидіння в обложеному ворогом місті, їх стали називати сиднями або седнями. А вже у XVI столітті ця назва поширилася і на все місто — воно стало Седневом, що засвідчують тогочасні писемні джерела.

Тоді ж, на початку XVI століття, Придесення входить до складу Московської держави. Збереглися дані, що у 1523 році у Седневі налічувалося 50 осель. Століттям пізніше, згідно з Деулінським перемир'ям 1618 року, російський цар передає Сіверщину Польщі. Відтак Седнів стає центром округу і волості Київського, а з 1635 року — Чернігівського намісництва.

У тогочасних польських документах зазначено: „Басейн нижньої течії Снову, з правою його притокою Чебриж, разом з верхньою течією Березни, котра дещо нижче тече до Десни, створювали Седнівський округ. В тому окрузі знаходився Седнів над Сновом з волостю, до якої належав Тупичів у верхів'ї Чебрижа, що була власністю Пацiв (або Тризнів); нижче ж Снову розташовані Клочків Харленських, Березна Потоцьких".

Ще у XIX столітті у Георгіївській церкві зберігалося Євангеліє, пожертвуване храму 1647 року „в маетности его милости пана Яна-Самуила Паца". Після його смерті седнівські володіння перейшли його вдові, яка іменувала себе так: „Великаго княжества Литовскаго хоружина Патронелла Тризнянка Самуелева Пацева..."

Окрім Пацiв-Тризн частиною Седнівської волості володів Чернігівський магістрат, а прибутки від них йшли на утримання замку, війта та інших польських чиновників, які жили у Седневі.

Кінець польського панування настав з початком у 1648 році Визвольної війни українського народу під приводом Богдана Хмельницького.

Этот документ создан демо версией Image2PDF Pilot 2.14.

Седнівська "січ" і Седнівська сотня

Грізні битви, або, як колись казали, січі, в котрих сікли ворогів, починаючи ще з тієї, в якій князь Святослав „посік" половців, потім з ордами кримських татар, не раз точилися біля стін твердині на Снові.

Певно, з тих далеких століть зостався у пам'яті народній переказ про якусь „седнівську січ", що дало підстави деяким історикам ще з кінця XVIII століття стверджувати: перша Січ, як осередок українського козацтва, виникла в Седневі, звідси седнівські козаки-січовики пішли обживатися за дніпровські пороги, де згодом і постало славне Запоріжжя. Про це знаходимо згадки в таких літописців нашої історії, як О.Рігельман, Д.Бантиш-Каменський. І лише видатний дослідник запорозького козацтва Д.Яворницький спростував цю легенду, котра все ж робить честь нашому Седневу.

Що ж до козацької слави, то нею по-праву можуть пишатися седнівці.

Першу згадку про седнівську сотню А.Балика позначає 1650 роком. Тоді „в Седнівській сотні, що перебувала у віданні чернігівського полковника Небаби, було козаків виборних 570; у всьому ж полку Чернігівському виборних було 9096".

У більшості ж історичних праць і енциклопедичних довідок першою згадкою про Седнівську сотню прийнято вважати 1654 рік. До її складу, аж до 1782 року, коли було ліквідовано полковий устрій, входили такі населені пункти: саме місто Седнів, села Макишин, Клочків, Черниш, Кобилянка, Бірки, Боромики, Сахнівка, Дирчин, Нові Млини, Конотоп, Стара Рудня, Смяч, Хотуничі, Камка, Старі Боровичі, Низківка, Жовідь, Щимель, Руденка, Бігач, Потрова Слобода, хутори Чудиновський, Купинський, слобідки Богородична, Андрушинська, Загрязенська, Загребельська, Гутище.

Із седнівських сотників відомі такі: Григор Нечипір (згадується 1658 року), Півень (1665-1666), Коломбецький Ян (1671), Петличний Михайло Савенко (1671-1673), Давидович Кирило (1673), Полетика Василь (близько 1674 року), Пекур Григорій (1676), Полетика Іван (1677), Паршиковський Казимір (1678), Павлович Адам (1681, 1688-наказний), Войцехович Богдан (1680), Опанас (1683), Давидович Рафаель (1688), Стахович Андрій (1691-1695), Бутович Степан Іванович (1697-1698), Фридрикевич Криштоф Самійлович (1699-1700), Домонтович Федір Павлович (1705), Войцехович Петро Богданович (1712-1723), Базилевич Федір (1723-наказний), Милютинович Римша Федорович (1760-1769), Дубовик Федір (1773-1781).

За ревізією 1763-1765 років у сотні налічувався 641 виборний козак. Для порівняння з сусідніми сотнями Чернігівського полку: у Березнянській — 451, у Менській — 1367, у Сосницькій — 758, у

Этот документ создан демо версией Image2PDF Pilot 2.14.

Стольненській — 328, у Синявській — 489.

Седнівські козаки у складі Чернігівського полку брали участь і гинули у багатьох походах і битвах. Скажімо, під час Другого Чигиринського походу 1678 року загинув сотник Казимір Паршиковський, а з ним і сотники сиберізький, киселівський і понорницький, всього ж полк втратив 287 козаків. Десятки седнівських козаків померли на Ладозькому озері, де, на вимогу Петра І, рили канали для нової російської столиці.

Історія Седнівської сотні, як і загалом Седнева, пов'язана з відомою родиною Лизогубів, передовсім з іменем чернігіського полковника, героя взяття турецької фортеці Азов Якова Лизогуба, який у 1687 році отримав у Седневі володіння. Про Лизогубів — окрема розповідь у цій книжці.

А ще до них Седневом володів наказний чернігівський полковник, майбутній гетьман України Іван Самойлович. Коли ж у 1687 році його було звинувачено у зраді і відправлено до Москви, до Седнева заслали на проживання його дружину — очевидно у власний маєток.

У Седневі також мали володіння чернігівський полковник Михайло Богданов, значковий товариш Стефан Леонтович, „знатний полку Чернігівського товариш" Полоницький. У останнього, свого племінника, у 1674 році гостював майбутній Чернігівський архієпископ Феодосій Углицький, приїхавши до Седнева інспектувати водяний млин на Снові, що належав Чернігівському Єлецькому монастирю.

Із 1747 року Седнівське сотенне правління мало печатку з такою геральдичною символікою: у щиті, обрамленому картушем, зображення орла, над щитом — корона і абревіатура „П.С.С.", що означало „Печать Сотне Седневской". Ймовірно, що орел у цьому гербі виступав як запозичення з тогочасного герба Чернігова і Чернігівського полку, що підкреслювало приналежність містечка й сотні до цього полку. Якщо виходити з таких міркувань, то кольори герба Седнева можна реконструювати таким чином: на срібному щиті чорний орел з золотим дзьобом та пазурами й червоними очима та язиком. Щит увінчано золотою короною й обрамлено золотим бароковим картушем.

Этот документ создан демо версией Image2PDF Pilot 2.14.

Із Переписної книги 1666 року

У 1666 році, після підписання гетьманом Іваном Брюховецьким так званих Московських статей, що значно обмежували автономію Лівобережної України, московським урядом було здійснено перепис населення України з метою оподаткування його і привласнення до царської казни прибутків оподаткованого суспільства.

Результатом того перепису стали Переписні книги, що є цінним джерелом вітчизняної історії. Відомі Лубенська, Батуринська, Ніжинська, Київська та Стародубська переписні книги. До останнього часу вважалася втраченою Чернігівська переписна книга. Не так давно її виявлено у фондах Центрального державного архіву давніх актів у Москві.

Рукопис цієї праці являє собою фоліант, що містить більше 700 сторінок. В ній описано всі міщанські і селянські двори (окрім козацьких) міст Чернігова, Любеча, Седнева та Слабина, а також їхні повіти. Тобто перепис охоплював майже всю теперішню територію Чернігівського району. Це, зокрема, тодішні міста Седнів і Слабин, села Пльохів, Хмільниця, Рогоща, Новий Білоус, Масани, Коти, Полуботки, Сядричі (тепер Деснянка), Роїще, Товстоліс, Те-

рехівка, Березанка, Бобровиця, Киселівка, Піски, Підгірне, Анисів, Лукашівка, Янівка (тепер Іванівка), Красне та інші, окремо подаються монастирські села, серед яких — Рудка, Мохнатин, Старий Білоус, Количівка, Козел (тепер селище Михайло-Коцюбинське).

Ось зразок подвірного перепису по місту Седневу:

„Мещанин войт Прокофий Круглик, у него сын Степан да брат Максим, лошади у него есть, торговой человек. Положено на него денежную оброку рубль, а по молороссийски пять золотых». З цього перепису довідуємося, що міщанин Кіндрат Леонов (тобто Леонович — так записували тоді московські переписувачі наших земляків) є шинкарем, у нього син Васька; у міщанки вдови Ганни є зять Наум і син Тимофій, вони „торговые люди»; Юрій Биховець теж належить до торгових людей, має коня; Михайло Данилов — гончар; серед седнівців також — Федір Гребенюк, Анатолій Куроїд, Яків Півдід, Григорій Різник.

На жаль, повністю відтворити перепис Седнева не маємо можливості — якраз у розділі про нього нижня частина сторінок зіпсована. Проте вціліла кінцівка перепису, тобто його підсумок:

„Да к городу угодия:

Под самым городом на реке Снове гребля от вала (...), на гребле млин о пяти колесах хлебомельных на шести колесах, одно ступное и волюшное. Держит тот млин седневской Прокофей Ефимов, а хлеба отбирают с того млина в государареву житницу две доли, а третья доля мельнику.

На той же гребли другой млин о двух колесах

Этот документ создан демо версией Image2PDF Pilot 2.14.

хлебомельных, держит тот млин седневской мещанин Ян Римша, отбирают с того млина хлеба в государеву житницу две доли, а третья ему, Яну.

На той же гребли млин о двух колесах хлебомельных, а держит тот млин седневской мещанин Степан Лопата, и тот Степан умер в прошлом (...) году, а жена его вышла замуж за казака Грицка за Вориводу. После того мещанина остались два сына да один сын у козака, а другой мал. И с того млина оброку хлеб по размеру по две доли в государеву житницу, а третья доля от доли того умершего мещанина на дети.

На той же гребли млин черниговского по Степану брата, что прежь сего бывал в гетманской (канцелярии) писарем, а в том млине два колеса хлебомельных, третье колесо ступное и волюшное.

На той же гребли млин черниговского козака Василия Знанова о двух колесах хлебомельных. На той гребли млин козака (...) Симона о двух колесах хлебомельных. На той же гребли млин седневского козака Кирилы (...) о трех колесах хлебомельных, да колесо ступное и волюшное. На той же гребли млин седневского козака Микифора Григорьева о двух колесах хлебомельных да колесо ступное и волюшное. На той же гребли млин седневского козака Калинника о двух колесах хлебомельных.

И с тех колес с козацких мельниц с пятнадцати колес хлебомельных хлебом обирают по две мерки великому государю в житницу, а с трех колес ступных и волюшных деньги по две деньги емлют великому государю в казну.

И в городе мещанских пахотных людей тринадцать дворов, ремесленных и (...) сто дворов, промышленных и торговых людей пятдесят один двор.

И всего сто шестьдесят четыре двора, людей у них двести девеносто шесть человек.

И у пашенных людей тринадцать дворов и у них деветь лошадей и шестнадцать волов. И в тех девети лошадях и в шестнадцати волах плугами четыре плуга и два вола. И с тех четырех плугов и двух волов хлеба мерками положено четыре мерки и две осмачки. И в тех четырех мерках и двух осмачках тридцать четыре осмачки, а московскими четверти двадцать семь чет и шесть четвериков. И на тех же на пахотных людей на тридцать дворов положено денежного оброку четыре рубли и восемь алтын две деньги.

На промышленных и на торговых людей на пятдесят и на один двор положено денежного оброку двадцать восемь рублев двадцать пять алтын. На ремесленных людей на сорок на девять дворов положено денежного оброку двадцать четыре рубли три алтина две деньги. На убогих мещан на пятьдесят на один двор положено денежного оброку десять рублев тринадцать алтын.

И на промышленных и на торговых и на ремесленных и убогих людей положено денежной подати на сто шестдесят четыре двора шестдесят восемь рублев.

Да к городу Седневу на реке на Снови одна гребля, на той гребли два млина, а них семь колес хлебомельных, колеса ступныя и волюшныя.

На той же гребли козацких млинов (...), с которых хлеб отбирают в государеву житницу половину семь мельниц, а в них пятнадцать колес хлебомельных, три колеса ступных и волюшных».

Этот документ создан демо версией Image2PDF Pilot 2.14.

Зачарований скарб

Яка ж давня історія без скарбів? Траплялися вони і в Седневі. Про один з них зосталися письмові свідчення, які вже у наші дні виявив в архіві професор Юрій Мицик.

Сталося це під час великого посту у 1713 році. Дружина седнівського слюсаря Наталка Ващиха Сакуниха поспішала вулицею у своїх справах. Коли проходила мимо двору броварника Омелька Костюченка, той раптом почав її прилюдно лаяти за якісь гроші, нібито забрані у нього нею та її сином Іваном, погрожував києм, грізно обіцяючи: „Ти за ті гроші будеш у ката в руках!"

Спантеличена жінка тільки й спромоглася сказати: „Я, Омельку, не відаю про що ти говориш".

Повернувшись додому і розпитавши гарненько сина, вона вдалася зі скаргою до міського уряду, який викликав її сина. Ось що він посвідчив седнівським урядовцям.

Першої неділі великого посту цей хлопець гуляв зі своїм приятелем Нестором Костюченком. Вирішили вони піти до бровара — пана осаула Стефана, в якого працював Несторів батько. По дорозі звернули увагу на те, що у Басанцевому яру блимає „огник синій невеликий". Збагнувши, що то не звичайний вогник, хлопці мовили один одному: „Чи не

скарб то є? Ходімо, брате, та накриємо його шапкою", бо чули обидва від старих людей, що так треба чинити, коли якийсь скарб показується.

Коли підійшли, Іван зняв шапку і накрив нею вогник, котрий одразу згас. Тут же друзі вирішили негайно розкопати скарб, не казавши про те батькам. Нестор збігав додому і приніс сокиру, якою почали довбати землю. Скоро побачили мідний казанок („мідень") з мідною кришкою, на котрій були „письма ніякіїсь", а під нею... гроші! „Мідень" хлопці швиденько відтягли подалі від дороги і закопали скарб на горі під гнилим дубовим пнем, умовившись прийти по нього тієї ж ночі.

Проте надвечір, коли Іван прийшов кликати Нестора йти по гроші, той став відмовлятися: „Мені тепер ніколи, хіба на завтрашню ніч підемо..."

На другу ніч Нестор неохоче пішов з Іваном, час від часу повторюючи на ходу: „Дарма ми, пане-брате, йдемо, мій дух уже чує, чи бува не вийняв хто того мідня". І справді, коли хлопці підійшли до пня, то побачили під ним лише порожню ямку. Що вдієш? Повертаючись додому, пообіцяли один одному мовчати про скарб, інакше піде судове дізнання — щодо закопаних в землі коштовностей законодавство здавна не попуска свого. На тому все б і скінчилося, якби старий скнара Костюченко не зачепив на вулиці Іванової матері.

Після Іванових свідчень седнівські урядовці послали за батьком і сином Костюченками, а потім разом з Іваном відправили до Чернігова. Там стали допитувати Нестора, і той ствердив сказане Іваном, а потім ще додав нові факти.

Як виявилося, Костюченко-молодший першого

Этот документ создан демо версией Image2PDF Pilot 2.14.

ж дня розповів про скарб батькові, і вони вночі таємно викопали його і принесли додому. Тут вони закопали „мідень" у сінях біля порогу, не сказавши нічого навіть хворій Омельковій дружині, бо, як зізнався Нестор, вона „не в добрій з батьком жила згоді".

Другого дня вони винесли гроші надвір, добре їх роздивилися і просушили на сонці на рогожі під повіткою, пильнуючи, звісно, щоб ніхто не побачив. Гроші були хороші: таляри, півталяри, „чехи" та дрібніші монети, але — жодної копійки. Додамо, що таляр — це велика срібна монета, яку вперше почали карбувати у 1484 році. Певно, то були таляри, що карбувалися в Речі Постолитій з 1580 року і які важили 28,5 грама, з котрих 24,3 грама — чисте срібло. Потім Омелько знову сховав гроші, але вже потай від сина...

Коли ж почали розпитувати Костюченка-старшого, той „жодною мірою не признавався", але під час очної ставки з сином нерви підвели, батько з кулаками кинувся на нього, лаючи його за легкодухість. Але Нестор виявився якщо не чеснішим, то принаймні мудрішим за батька, і почав умовляти його дати правдиві свідчення, бо судові розправи могли б дорого обійтися сімейству.

Зрозумівши це, бо вже було наказано подати киї, Омелько підтвердив сказане сином. Далі він повідомив, що гроші закопав у стайні біля ясел, а потім переховав їх у старий погріб, вказавши на ознаки, за якими можна знайти схованку. Після цього відповідальні особи повезли нещасних скарбозатайників до Седнева, щоб конфіскувати знайдене.

Справді, було знайдено дві ямки, у яких спершу переховували гроші, але була ще й третя, у старому погребі — вона виявилася... порожньою. Очевидно хтось із сусідів помітив таємні маніпуляції Омелька і вкрав гроші. Так подумали і представники влади, але підозра ще довго висіла над Омельком.

Йому довелося посидіти у в'язниці, навіть тікати з неї, знову сидіти і лише згодом, переконавшись, що скарб як у воду впав, урядовці вирішили дати спокій чоловікові...

Этот документ создан демо версией Image2PDF Pilot 2.14.

Цехи, ярмарки і власна "валюта"

Ремеслами седнівці займалися ще з ранніх часів Київської Русі. Об'єднання ж ремісників у цехи припадає на 30-40-і роки XVII століття і пов'язане з виникненням братства, яке в умовах польсько-шляхетської влади, окатоличення населення, дбало передовсім про православні храми.

Звернемося знову до краєзнавчих нотаток А.Балики, зроблених на початку XX століття.

„Братчики, на загальні братські кошти, купували для церков ікони та начиння, ремонтували храми, у дзвіниці Георгіївської церкви влаштували школу, відкрили також богодільню, готували до храмових свят меди і пригощали ними людей.

При братстві седнівському поступово з'явилися і цехи: шевський, ковальський і кравецький спільно з кушнірським.

Ще порівняно у недавні часи братчики кожного цеху сходилися перед храмовим святом до братського будинку, щоб спільними зусиллями „сукати свічку" і варити меди.

Дев'яностолітній М.І.Шишка, котрий і досі живе у Седневі, розповідав нам таке: „У шевського цеху,

ще у 1835-39 роках, був великий будинок, і дуже добре пам'ятаю, як ми сукали там свічку... Велику свічку робили, душ з двадцять". Така свічка мала довжину майже два аршини і вставлялась у дерев'яний ставник (підсвічник) прикрашений різьбою. Один із таких підсвічників був ще не так давно у Георгіївській церкві. Великі свічки запалювали при кожному богослужінні. Були ще й маленькі свічки, їх називали „шагівками", оскільки вони коштували один шаг...

Шевський цех, — зазначає А.Балика, — існує у Седневі й тепер. Є у ньому цехмістер, він же завідує касою, є також братчики, які поділяються на старших і молодших, один із молодших братчиків є помічником цехмістра. Будинок шевського цеху, який згадує М.І.Шишка, знаходився на тому місці, де й тепер стоять будинки, що належать цеху; біля цього будинку, якраз над яром, тепер засипаним, була „шевня", схожа на клуню, шириною 10 аршин і довжиною аршин з 35. Стіни її були рублені, у двох із них, по ширині споруди, були широкі ворота, в які заїжджали і заходили. По боках були прилавки, за якими шевці продавали готові чоботи та інший свій чоботарський товар.

У касі шевського цеху дотепер збереглися давні монети. Нас запевняли Ф.В.Чепурко та І.І.Мацько, що у 1857 році вони бачили в цеху навіть шкіряні гроші, чому самі дуже дивувалися. Від старих людей чули вони, що ці „шкірянки" ходили серед жителів Седнева саме як гроші. Згадані седнівці тримали їх у руках: вони були завбільшки зі старий великий трьохкопійочник, або як теперішні двокопійчані монети. На жаль, знайти нам їх вже не вдалося.

Этот документ создан демо версией Image2PDF Pilot 2.14.

Братчиків шевського цеху і тепер, як колись, за відповідну плату, запрошують копати могили і нести покійників, своїх же братчиків вони ховають безплатно.

Що ж стосується інших цехів, тобто ковальського, до якого належали і котляри (котлярами й досі у Седневі звуть кількох людей, часто навіть не знаючи їхніх справжніх прізвищ), калачницького та кравецького, то вони вже перестали існувати. Будинок калачницького цеху тільки торік було подаровано „на церкву Воскресіння", як кажуть седнівці, а книги його ще залишилися. Частина однієї з них дісталася нам, у ній зустрічаються записи від 1712 року.

Місце ковальського цеху увійшло до садиби, яку придбало повітове земство для лікарні; місце ж кушнірського цеху важко вказати, оскільки цей цех своє існування припинив, очевидно, давно.

Як розповідав нам М.І.Шишка, при вступі у братчики він заплатив у братську касу 15 рублів; така висока плата тому, що людиною він був заможною. Окрім внеску він ще мав „зробити покрасу", тобто добре пригостити товариство випивкою.

Ще у братчиків був звичай „женити свічку". Зібравшись і зсукавши з воску велику свічку, запалювали її, вона горіла всю ніч, а братчики до ранку випивали, співали і танцювали. У такий спосіб „оженивши свічку", майстри й учні вже з наступного дня повинні були працювати при свічці чи лучині у довгі осінні і зимові вечори. „Женили свічку" у середині вересня.

Варто також сказати, що братчики виховувалися у любові до церковного співу і читання духовно-моральних книг: це видно по всіх старих братчиках

Седнева. Скажімо, М.І.Шишка — відомий знавець і майстер церковного співу, ініціатор і довгі роки будівничий йорданського льодового хреста під час різдв'яних свят", — писав А.Балика.

Доповнимо його нотатки статистичними даними 1765-1769 років із Генерального опису Лівобережної України: тоді у Седневі налічувалося 44 кожум'як, 32 шевців, 18 кравців, 5 шаповалів. Діяло також 11 млинів на Снові.

Більшість своєї продукції седнівські ремісники продавали на базарах, що збиралися щоп'ятниці. На них приїздили і приходили люди з довколишніх сіл — Макишина, Дирчина, Конотопа, Смичина, Листвена, Івашківки, Куликівки, Черниша, Березанки, Брусилова, Боромик, Клочкова, Бігача, містечка Березни. Базарна площа знаходилася біля шевського цеху. У 50-60-і роки XIX століття на ній були влаштовані ятки калачницького цеху та „крами" — відкриті лавки, в яких березинські крамарі продавали свій красний товар: єдваб (так тоді називали атлас), сукно, парчу тощо. Поспішали покупці і до згаданої вже тут „шевні", де був великий вибір чобіт.

Славився Седнів не тільки добротними чобітьми місцевих шевців, а й продукцією калачників. Пряники, які виготовляла комерсантка на прізвище Гошко, були і смачними, і по півроку не черствіли. Вони поставлялися до імператорського двору і отримали перше місце на виставці у Парижі.

Особливо ж людними були ярмарки — на Іллю (20 липня за старим стилем) та на Миколу-зимового (6 грудня). Зазвичай вони проходили на лузі, в тій частині Седнева, що називалася Млинами (інша частина — Кожум'яки). Сюди приїздили купці з Ніжи-

Этот документ создан демо версией Image2PDF Pilot 2.14.

на, Мени інших міст і містечок. Як свідчили очевидці, дуже великим був вибір риби, навіть з Дону — осетрина, балики, чорна ікра. Цей товар, як і сіль, ще до 50-60-х років XIX століття сюди привозили своїми возами-мажами чумаки, котрі після ярмаркування любили добряче погуляти і порозважатися.

О.Балика чув від старих седнівців розповідь про те, як один з чумаків, у гарному одязі, вже трішки захмелілий, підійшов до великої цеберки з дьогтем і став голосно торгуватися з продавцем: скільки візьме з нього лише за те, що той скупається у дьогті. Незвичайні торги зібрали чималий натовп людей, цікавість яких чумак задовольнив тим, що раптом застрибнув у цеберку, обризкавши дьогтем найближчих роззяв.

Із середини XIX століття ярмарки стали проводитися тричі на рік: на Іллю, на Дмитрія (26 жовтня) і у „переплавну" середу після Великодня.

Лизогуби із козацького роду

Історію Седнева та його старожитностей не уявити без давнього і славного козацько-старшинського роду Лизогубів, котрий походив від козака Кіндрата Лизогуба з містечка Глем'язова, що біля Золотоноші на теперішній Черкащині.

Мав він двох синів, як писав Олександр Кониський, „обидва люде вдатні, з військовим хистом". Іван у 1661 році став полковником уманським, а Яків, роком пізніше — полковником канівським. Близько 1667 року Яків Лизогуб виконував дипломатичну місію гетьмана Івана Брюховецького у Москві, де за вірну службу цар пожалував йому дворянство, а згодом, ставши на бік гетьмана Петра Дорошенка, отримав посаду генерального осавула, виконував обов'язки наказного гетьмана, можливо б, зважаючи на те, що користувався повагою в московському уряді, йому світила і гетьманська булава. Проте в перебігу політичних подій Яків Лизогуб пройнявся симпатіями до Івана Мазепи, підтримав його в домаганнях стати гетьманом Лівобережної України. У 1687 році новий гетьман і призначив його чернігівським полковником, а через два роки, за участь у Кримському поході, щедро обдарував його маєтностями біля Чернігова, у тому числі і седнівськими.

Этот документ создан демо версией Image2PDF Pilot 2.14.

В історію Яків Лизогуб увійшов передовсім як талановитий полководець. Особливо відзначився він, як наказний гетьман, 1696 року при штурмі турецької фортеці Азов, чим здобув особливу прихильність до себе царя Петра І. Його мужність під Азовом засвідчує і епітафія на могилі в родовій усипальниці, влаштованій біля стін Успенського собору Чернігівського Єлецького монастиря:

Благорозумный града оградитель,
Азова и многих мест крепкий победитель.

Наприкінці свого життя, а помер він 1698 року, старий полковник написав заповіт, згідно з яким передав чернігівське полковництво своєму сину Юхиму, котрий до того із 1688 року обіймав посаду генерального хорунжого.

Юхим Лизогуб відзначився найперше як будівничий. 1690 року у Седневі ним зведено муровану Воскресенську церкву, кам'яницю, розпочато будівництво садиби, закладено парк. У Чернігові біля стін Успенського собору споруджено каплицю — родинну усипальницю, де й було поховано батька, а 1704 року і самого Юхима Яковича.

Добру славу по собі залишив і онук Якова Кіндратовича — Яків Юхимович (1675-1749). Навчався у Києво-Могилянській академії, обіймав посаду Чернігівського полку бунчукового товариша. Як свідчать деякі джерела, у 1706 році у нього у Седневі гостював Петро І, доручив йому дипломатичну поїздку до коронного гетьмана Польщі, а у 1709 році наказав насипати могилу під Полтавою на місці загиблих у битві зі шведами російських вояків і українських козаків, зробив його генеральним бунчуковим. Із 1721 року Яків Юхимович очолював Стародубський полк, був генеральним обозним, наказним гетьманом, представляв козацтво у Малоросійській колегії.

Він також вважається автором так званого Лизогубівського літопису, укладеного 1742 року, в якому вміщено оповіді з історії України, родинні записи Лизогубів та власні спостереження. Зображуючи козацьку старшину вірними слугами царського уряду, літописець водночас відстоює ідею автономії України.

Як і батько, Яків Юхимович разом з братом Семеном продовжив традиції Лизогубів-будівничих. На власні кошти вони спорудили в Чернігові Катерининську церкву, освячену 1715 року. У такий спосіб брати виконали батьківський заповіт по вшануванню подвигу козаків Чернігівського полку на чолі зі своїм дідом Яковом Кіндратовичем під Азовом.

Лизогуби були тісно пов'язані сімейними узами з багатьма відомими українськими родинами. Скажімо, дружиною Юхима Яковича була донька гетьмана Петра Дорошенка, дружиною Якова Юхимовича — донька переяславського полковника Мировича, котрий доводився свояком гетьману Мазепі. Лизогубиха Тетяна Семенівна прийшла у родину Гоголів-Яновських, ставши бабусею письменника Миколи Гоголя. Марфа Лизогубиха вийшла заміж за російського генерал-майора Олександра Рігельмана — українського історика...

Гідними нащадками славних козацьких полковників та будівничих були п'ятеро синів та донька Івана Лизогуба. Найтісніше свою долю із Седневом поєднали Ілля, Андрій та Олександр.

Ілля Іванович (1787-1867) ще в юності, згідно з

Этот документ создан демо версией Image2PDF Pilot 2.14.

сімейною традицією, став військовим, брав участь у війні з Наполеоном, у званні полковника 1821 року вийшов у відставку, трохи жив за кордоном, а потім оселився у родинному гнізді Лизогубів — у Седневі.

Андрій Іванович (1804-1864) в молоді роки перебував на державній службі в Одесі, але, як пише Олександр Кониський, „страх, як не шанував він оцієї служби в канцеляріях, просто гидував нею. Йому „нудно було жити з темним натовпом"; його тягло на село, до господарства".

Оселившись у Седневі, брати перетворили родинну садибу в мальовничий архітектурний ансамбль. Було впорядковано парк, де, зокрема, зусиллями Іллі Івановича влаштовано фонтани, один з яких, названий „Гетьманом", бив струменем вище відомого петергофського „Самсона", до старої козацької кам'яниці добудовано башту псевдоготичної форми, споруджено на схилі над Сновом альтанку. Лизогубівський дім був інтелігентним, як стверджував сучасник, „кріпакам лизогубівським у Седневі жити було не згірше, їх добре одягали, добре годували і роботами не обтяжували. Траплялося, що пан дасть „чубкової" (про кару різками не чутно було), але ж Андрій Лизогуб зопалу добре було чубить і власних дітей".

А ще Лизогуби були людьми не обділеними талантами. Брат Іллі та Андрія генерал-майор Олександр Іванович (1790-1839) відомий як український композитор, одним із зачинателів української фортепіанної музики, автор ноктюрнів, мазурок, романсів і варіацій на теми українських народних пісень „Ой, у полі криниченька", „Ой, ти, дівчино", „Ой, не ходи, Грицю".

Музикою захоплювався і Ілля Іванович. Створена ним мелодія для віолончелі, у наш час виконана викладачами Чернігівського музичного училища, свідчить про це. Ось яку характеристику дав йому історик Микола Маркевич: „Чудовий музикант, піаніст, віолончеліст, співак і композитор, гарний живописець, пристрасний гідравлік, він прикрашає Седнів садами, фонтанами і живе тихо, скромно, але як пан".

Молодший брат його Андрій Іванович уподобав малярство. Писані ним ікони прикрашали Воскресенську церкву. Отож гостинний та інтелігентний дім у Седневі приваблював художників, артистів, літераторів. Не обминув його і Тарас Шевченко.

Этот документ создан демо версией Image2PDF Pilot 2.14.

Дві Кобзареві весни

Уперше Тарас Шевченко приїхав до Седнева у березні 1846 року і провів тут неповні два тижні, на які випали і тогорічні Великодні свята. Щоправда, за цей час він кілька разів навідувався до Чернігова, де залишив у готелі „Царград" свого супутника у мандрівці по Чернігівщині Олександра Афанасьєва-Чужбинського.

Що ж привело Тараса Григоровича в цей куточок нашого краю? Передовсім, поради друзів зазнайомитися з небайдужою до долі України та її культури родиною Лизогубів, особливо ж рекомендація Варвари Рєпніної (свого часу Ілля Іванович служив ад'ютантом її батька князя Миколи Рєпніна). Ще у грудні 1844 року вона писала Шевченкові про Андрія Івановича: „Шкода, що ви не знайомі з Лизогубом. З яким гарячим почуттям він оцінює ваші поеми і як жалкує, що особисто не знайомий з вами".

У Чернігові Тарасові випала нагода познайомитися з Андрієм Івановичем, а до того, в Яготині, він познайомився і з Віталієм Івановичем — одним із братів Лизогубів. Отож, окрім рекомендацій друзів, поет і художник отримав ще й запрошення відвідати Седнів.

Тарас Григорович був прихильно зустрінутий великою родиною Лизогубів. Його тепло вітали Ілля Іванович з дружиною Єлизаветою Іванівною з роду графів Гудо-

вичів, вже знайомий Андрій Іванович з дружиною Надією Дмитрівною, уродженкою Дуніною-Борковською, сестра Лизогубів Феодосія.

То були для Шевченка радісні і незабутні дні спілкування зі своїми седнівськими друзями. У привітній оселі над Сновом лунали вірші поета, звучала музика, співались українські пісні. А ще Тарас, виконуючи завдання Київської археографічної комісії, малював: тут ним створено малюнки „Коло Седнева", „У Седневі", „Чумаки серед могил". Також виконано портрети братів: олією — Іллі Івановича, олівцем — Андрія Івановича. Звичайно, були й інші малюнки, у тому числі й зроблені на стінах помешкання, де він жив і працював. Ось рядки спогадів Миколи Білозерського: „Будучи у Седневі в Лизогубів у 1856 році, я бачив на стіні їхньої чарівної вілли кілька картин роботи Шевченка. Андрій Іванович показав мені, пам'ятаю, п'ять власноручних листів до нього від Шевченка, писаних у 1847-1848 роках".

На жаль, більшість Шевченкових автографів загинула у страшній пожежі, що сталася у маєтку Лизогубів у березні 1883 року, коли, як свідчив сучасник, „огонь... пожер силу книжок, силу стародавніх актів і мемуарів, і всі ті малюнки, що лишив Шевченко".

Варто згадати й ікону Різдва Богородиці, яку художник написав для родинної церкви Лизогубів: ту ікону ще на початку минулого століття бачив відомий український художник Опанас Сластьон. Ще ж, як переказують седнівці, Шевченко намалював на дверях кам'яниці козака-запорожця, якого згадує і Білозерський: „...Шевченко мешкав в окремому флігелі, який називав „малярнею": це, здається, й була кам'яниця з намальованим запорожцем на дверях..."

Удруге побував Шевченко у Седневі роком пізніше,

Этот документ создан демо версией Image2PDF Pilot 2.14.

теж весняної пори, прожив тут від перших чисел березня до перших чисел квітня. Цей приїзд був особливо плідним у його поетичній творчості. Тут він переписав до окремого зошита збірку „Три літа". Сьомим березнем датовано написану тут поему „Осика", перероблений варіант якої відомий під назвою „Відьма".

А вже восьмим березневим днем позначено передмову до другого видання „Кобзаря", якому не судилося побачити світ. Пристрасно розмірковує в ній поет про сучасну українську поезію, звертаючись до товаришів-літераторів: „Прочитали собі по складах „Енеїду" та потинялись коло шинку, та й думають, що от коли ми вже розпізнали своїх мужиків. Е, ні, братки, прочитайте ви думи, пісні, послухайте, як вони співають, як вони говорять між собою, шапок не скидаючи, або на дружньому бенкеті як вони згадують старовину і як вони плачуть, неначе справді в турецькій неволі або у польського магнатства кайдани волочать, — то тоді і скажете, „Енеїда" добра, а все-таки сміховита на московський шталт".

„Щоб знати людей, то треба пожить з ними"... Гостюючи у поміщиків Лизогубів, Тарас Григорович не цурався і місцевого простолюду, не тільки спілкувався із седнівськими селянами, а й заводив з ними „крамольні розмови". Про це свідчить і спогад художника Льва Жемчужникова: „Бувало, Ілля Іванович вичитував Шевченку за вихватки дуже ризиковані, які траплялися з ним у шинку".

Йдеться про відомий з біографії поета епізод, коли він, сідаючи у шинку до столу, випивши по чарці зі своїми співрозмовниками, наочно ілюстрував свою

неповагу до царя і його оточення: „Оце ось цар", — клав на стіл Шевченко зернину жита чи ячменю, „оце цариця", — брав з кишені ще одну, „оце їхні діти", — додавав ще кілька, „оце царські міністри і генерали", — клав з десяток. Потім брав цілу жменю зерна, сипав його на вже розкладені зернини і запитував своїх уважних слухачів: „Спробуйте тепер знайти в цій купі царя?!"

Як пишуть деякі дослідники життєпису Кобзаря, під час перших седнівських гостин він відвідував також Городню, а у березні 1847 року, гостюючи у Лизогубів, побував у селі Бігач, що потойбіч Снову, за кілька кілометрів від Седнева. До Бігача його запросив поміщик князь Микола Іванович Кейкатов змалювати дружину Катерину Федорівну і дітей. Ті портрети збереглися — їх можна побачити нині у Державному музеї Т.Г.Шевченка. До того ж, князь Кейкуатов згодом став прототипом князя Мордатова у його повісті „Княгиня" та поемі „Княжна", а Катерина Федорівна праобразом Катрусі у цих творах.

Завершувалися теплі гостини у Лизогубів. Тарас Григорович від'їздив до Києва, звідки вже докочувалися чутки про жандармські репресії щодо вільнодумства. Андрій Іванович та Ілля Іванович, відаючи про те і читаючи рукопис другого видання „Кобзаря", настійливо умовляли Шевченка не брати його з собою, щоб зайвий раз не ризикувати. Шевченко не послухався. Його було заарештовано 5 квітня 1847 року на переправі через Дніпро біля Києва. Попереду були довгі і тяжкі роки солдатчини.

Але й туди, у далеке заслання, тягнулися до Тараса ниточки приязні із Седнева. Брати Лизогуби надсилали йому гроші, книги, фарби та папір для

Этот документ создан демо версией Image2PDF Pilot 2.14.

малювання тощо. За це Шевченко щиро дякував Андрію Івановичу: „Не знаю, чи зраділа б мала ненагодована дитина, побачивши матір свою, як я вчора, прийнявши подарунок твій щирий, мій єдиний друже, так зрадів, що ще й досі не схаменуся, цілісіньку ніч не спав, розглядав, дивився, перевертав по тричі, цілуючи всяку фарбочку..." А ще надіслав йому два автопортрети в солдатському мундирі.

Втім, зв'язки тривали не довго. За порушення Шевченком царського наказу про заборону писати і малювати його заарештували. При обшуку було знайдено і сім листів Андрія Лизогуба, які негайно доставили до Петербурга. Звідти до Чернігова прибув шеф жандармів Олексій Орлов і в присутності губернатора Павла Гессе провів з Андрієм Івановичем „виховну" розмову. Як не відстоював він свого права на листування із засланцем, проте його змусили — іменем самого імператора — відмовитися від стосунків з Тарасом Григоровичем. Згодом брати Лизогуби спробували піти іншим шляхом, щоб полегшити солдатську долю Шевченка. Разом з його петербузькими приятелями звернулися з цим проханням до оренбурзького генерал-губернатора і командира окремого Оренбурзького корпусу, але до їхнього звертання ніхто не дослухався — такою була вказівка з Петербурга.

Про перебування в Седневі Великого Кобзаря нагадують встановлені тут йому пам'ятники, і давня Лизогубівська садиба, в якій нині навчаються седнівські школярі, і тінисті алеї довколишнього парку. А ще стара липа у тому парку, яку не одне покоління седнівців зве Шевченківською. Понад сто років

так писав про неї Олександр Конинський:

„Ніхто не скаже, не вгадає її віку. Досить сказати, що навкруги її стовбура йде широчезне гілля, віти його покривають велике просторонище землі. Сівши у холодку під тією липою да задивившись на Снов, на луги за нею, гадаю я, що й людина не з поетичною душею перейметься впливом краси-природи. Що ж дивного, що Шевченко упивався в Седневі красою природи і гостинністю Лизогубів і любив Седнів, і Лизогубів, найпаче ж Андрія..."

Звісно, Тараса Григоровича не могла не вразити та багатовікова липа, не міг він не зачудуватися нею. Щоправда, у дні своїх гостин у Седневі він бачив її безлистою, адже то було ранньої весни, і навряд чи міг відпочивати під її кроною отак, як його біограф Олександр Кониський, котрий бував тут, певно, літньої пори.

Этот документ создан демо версией Image2PDF Pilot 2.14.

"Божий чоловік Гриць Золотюсінький"

Перекази про нього й досі бережуть седнівці, розповідають, що з ним зустрічався під час своїх відвідин Седнева Тарас Шевченко. Оповідь про його життя знаходимо й у п'ятому томі „Историко-статистического описания Черниговской епархии" архієпископа Філарета (Гумілевського), який побачив світ у 1874 році.

Гриць Акиндинів Мірошників був родом із села Кучинівки Городнянського повіту і приблукав у Седнів із старцями десь у 1832 чи 1833 році, маючи тоді літ одинадцять-дванадцять. Спершу, шукаючи притулку, став жити під дзвіницею Покровської церкви, де провів зиму і літо. Взимку його зігрівали собаки, такі ж бездомні, як і він. Він їх годував, і вони невідлучно ходили за ним. Згодом час від часу знаходив притулок у оселях седнівців, аж поки не оселився назовсім на горищі сараю овдовілої козачки Настасії Шудрихи.

Спершу жителі містечка дивились на нього як на хлопчину розумово неповноцінного. Адже він ходив постійно босоніж, навіть у найлютіші морози, по

кілька годин, вистоював босим на кам'яній підлозі церкви, а якщо й вдягав інколи черевики, то досить незвичні — то з блискітками, то розшиті квітами. З одягу носив лише один халат, обов'язково з дірками: говорив, що це „календарі", по яких він передчуває погоду.

Вже через кілька літ його знали не лише у Седневі, а й у Києві, куди він ходив багато разів і де звернув на себе увагу митрополита Філарета, де його величали „золотюсіньким Грицем" за те, що роздавав жебракам усе, що траплялося йому, — речі, гроші, харчі. Знали його у Москві та Петербурзі, і він не раз одержував звідти багаті подарунки. Якийсь граф Тр...кий прислав йому з Парижа чудово оздоблений халат, але в ньому Гриця ніхто так і не бачив.

Мова Гриця була загадковою, але водночас усі зверталися до нього, сподіваючись дізнатись якусь свою таємницю. Проте приймав він далеко не всіх. І навпаки, сам шукав знайомства із незнайомими людьми і вражав їх своїми передбаченнями їхніх доль. Часом люди чули від нього запитання або відповіді, яких він нього і не чекали. За півроку до смерті імператора Миколи І він часто запитував: чи ще не помер цар Микола? Люди просили не говорити такої крамоли, але він знову про це нагадував.

За рік до початку Кримської війни Гриць став збирати у своєму тісному закутку військові предмети і атрибути — емблеми, прапори, якорі, булави тощо. Крім того, у дворі Шудрихи він насипав схожий на могилу курган, прикрасив його квітами. Що це означало, він нікому не говорив, люди лише дивувалися з того. Але якось через Седнів проїздив молодий офіцер — військовий кур'єр, якому седнівці

Этот документ создан демо версией Image2PDF Pilot 2.14.

показали все те і пояснили, що то все витівки сільського дурника. Офіцер на те відповів: він не дурник, це справа серйозна, це звістка про війну. Невдовзі розпочнеться війна.

У той час Гриць із своїх мандрівок до Києва наносив багато, більше двох пудів, оловяних хрестиків та іконок. Уже після його смерті вони були вручені місцевим священиком ополченцям із Смоленщини та чернігівським ополченцям, котрі вирушили у Крим на війну.

Ніякої освіти він не мав, але з часом у нього з'явився потяг малювати, писати цифри і навіть виводити буквами своє ім'я. Нерідко малюнками він передавав людям свої передбачення. Якось його господарка Шудриха вибілила хату, але Гриць взяв вуглину і намалював на стіні пожежну каланчу. Того ж дня загорілася сажа у димарі, і пожежу у хаті Шудрихи ледве вдалося погасити.

Іншого разу „Божий чоловік" прийшов до підполковника І.Ф.Крутицького і, попросивши папір і олівець, намалював гармату, снаряд, каску, офіцерські еполети, ордени і підписався своїм іменем. Скоро, до речі, у день смерті Гриця, Крутицький одержав звістку про нагородження орденом.

Перед холерними роками Гриць днями просиджував у лісі, де заготував багато палиць і паличок, які переніс до себе на горище. Коли почалася епідемія, він багатьом роздав їх, кажучи, що вони для того, щоб прогнати холеру. І справді, ця жахлива хвороба майже обійшла Седнів. Гриць підбадьорював, настроював усіх не боятися її, говорив, що помруть лише ті, хто п'є „шипучу воду", тобто горілку. Так зрештою і сталося. П'яниць він не міг терпіти.

Мав Гриць Мірошників і власний біль. На гомілці ноги у нього була рана, яку він навіщось постійно розтирав вапном, битим склом, попелом, піском. Це була його таємниця, яку він приховував від людей, лише раз зізнався одному чоловікові, що ця рана йому дорожча мільйона. У той же час вона дуже мучила його, від болю він часто стогнав увісні.

У 1845 році порятував від смерті єдиного дворічного сина седнівського священика Д...ського, а козачці Шудрисі, в якої жив, передбачив смерть її онука. Анастасії Вакуловській, дочці священика, яка збиралася виходити заміж і спиталася про те в нього, він сказав: виходь, але на п'ятому тижні у четвер помреш. Передбачення збулися повністю.

Ще кілька передбачень „Божого чоловіка". Гриць ніколи не був знайомий з ігуменею жіночого монастиря у Ніжині, але якось послав їй подарунок — звичайну палицю. Невдовзі ігуменя позбулася своєї посади. Коли відставний підполковник Крутицький знову виявив бажання піти на армійську службу, Гриць сказав йому: потрапиш туди, де буде жарко. Крутицький на початку 1854 року потрапив в Одесу, а потім під Севастополь, де палало жарке вогнище війни. Тоді ж Гриць якось зняв зі стіни портрет адмірала Корнілова, кинув його на землю і вдрузки потрощив скло, пояснивши: непотрібен він більше. Через кілька днів надійшло повідомлення, що адмірал загинув у Севастополі.

Одного разу граф Н. запропонував Грицю золоту монету, але той сказав: коли приїдеш до Москви, гроші тобі будуть потрібніші, ніж мені. Про це потім граф довго розповідав всім із подивом, бо ж у Москві він опинився у скрутному становищі.

Этот документ создан демо версией Image2PDF Pilot 2.14.

За його коротке життя майже не було у Седневі людей, яким би він щось не передбачив у їхньому житті. Але мовив він про те загадково і далеко не всі могли відразу розтлумачити сказане.

Був він доброзичливим до людей, шанував як бідних, так і багатих. Йому раді були у кожній хаті. Зустрічаючись із знайомими чи незнайомими, він звично подавав їм руку, але не завжди однаково: іноді всю руку, іноді два пальці, іноді один, а часом лише простягав руку і швидко відводив її назад... Що все це означало — невідомо. Знаний свого часу як дурник, він був досить розумним і далекоглядним. Погляди на речі мав досить вивірені, навіть хороше розумівся у політичних справах. Хоч за його часто незрозумілою мовою це не всі помічали.

...В одній хаті якось зібралася на вечорниці молодь. Зайшовши до хати, Гриць раптово зірвав з голови Олександри Кашпурової хустину, а з парубка Колоші шапку, зім'яв все те, кинув і вийшов, нічого не сказавши. Колоша помер під час епідемії, а дівчину мали видати за іншого. Дізнавшись про це, Гриць дуже умовляв матір дівчини не віддавати її заміж, а ще поцікавився: коли їй виповниться 20 років? Мати сказала: 18 березня. „Ось побачиш, ми віддамо її тоді за великого генерала", — сказав Гриць. Мати сприйняла це за жарт. Невдовзі Гриць підійшов у церкві до дівчини і мовив: „Здається, Саша, нам цього року Великдень буде не в моді". У день свого двадцятиліття дівчина захворіла і через шість днів померла. Але ще раніше, 22 лютого 1854 року, помер сам Гриць.

Рідко коли у Седневі збиралося стільки людей, скільки їх було у день похорну Гриця. Всі прощалися

з ним, як із близьким рідним, хоч ніякої рідні тут він не мав. На його могилі біля Воскресенської церкви написали: „Здесь покоится прах доброго человека Григория Мирошникова".

Этот документ создан демо версией Image2PDF Pilot 2.14.

"Стоїть гора високая..."

Сонячного осіннього дня срібна павутина бабиного літа обов'язково виведе тебе на крутосхил над Сновом, де ходив в задумі наш славетний лірик і байкар Леонід Глібов.

Його альтанка в Седневі. Хвилина,
Мов тиха хвиля Снову, полосне, —
Побачиш ти чоло його ясне,
На котрім чиста усмішка дитинна.
Тут золоте езопівське перо
(Століття не одне його гострило) —
В руці поетовій негасниче світилось
Веселим словом людям на добро.
Немов над полем навесні лелека,
Над ним він доостанку пломенів,
У сміх нещадний стамувавши гнів,
Майбутнє краю видячи здалека.
Як спорожніла б враз бібліотека
Душі моєї без його рядків.

У цій альтанці в 1859 році любив відпочивати Леонід Глібов, гостюючи тут у Лизогубів, кажуть, у цій альтанці він написав свою відому „Журбу", що стала народною піснею:

Стоїть гора високая,
Попід горою гай,
Зелений гай, густесенький,
Неначе справді рай,
Під гаєм в'ється річечка...
Як скло, вода блищить;
Долиною зеленою
Кудись вона біжить,
Край берега, у затишку,
Прив'язані човни;
А три верби схилилися,
Мов журяться вони.

Чарівні седнівські пейзажі не могли не вразити поетичну уяву Леоніда Івановіича, вони майже фотографічно відтворені у поезії. Та хіба не менш чарівні місця у Чорному Острові на Поділлі та у Веселому Подолі на Полтавщині, де теж бував і жив поет і де люди переконливо стверджують, що саме у них було створено „Журбу". Як би там не було, але Седнів все ж може пишатися, що причетний до легенди про народження цієї перлини української лірики, цієї тужної пісні про молодість, що „не вернеться, не вернеться вона".

До Лизогубів також приїздили український поет Віктор Забіла, на вірші якого Михайло Глінка написав романси „Не щебечи, соловейку" та „Гуде вітер вельми в полі", російський письменник Олексій Толстой.

1853 року у братів Лизогубів гостювали художники Лев Жемчужников та Лев Лагоріо. У старому парку множилися їхні етюди — старого пня, бур'янин... Та насамперед „героїнею" їхніх захоплень-замальовок була красуня-липа, та сама, котру ми сьо-

Этот документ создан демо версией Image2PDF Pilot 2.14.

годні звемо Шевченковою. А отже то і їхня липа — Жемчужникова та Лагоріо. Згодом Жемчужников ще не раз приїздив до Седнева, намалював флігель і майстерню, де жив і працював Тарас Шевченко, у 1861 році в альбомі „Живописна Україна" з'явився його малюнок „Старовинні дерев'яні ворота. Седнів".

У 90-і роки тут, на седнівських кручах, зупинявся з мольбертом український художник Опанас Сластьон, тут від місцевих селян відомий письменник і етнограф Борис Грінченко записав народну пісню „Дочка питає, де її доля".

Тут, у містечку, уквітчаному золотими соняшниками та голубою стрічкою Снову, погожого вересневого дня 1890 року народився поет з чарівним козацьким прізвищем Казка. Навчаючись у Чернігівському реальному училищі, Аркадій Казка познайомився з Михайлом Коцюбинським, своїми ровесниками Павлом Тичиною, Василем Блакитним, Іваном Цитовичем. Згодом, вже вступивши на навчання до Київського комерційного інституту, зустрічається із Лесем Курбасом, Василем Чумаком, Гнатом Михайличенком, Максимом Рильським, Миколою Зеровим. З-під пера молодого поета з'являються статті, рецензії, вірші. З душі його виривається захоплення, схвалення нового, незвіданого, що несло надію:

В сяйві радості — натхнення
Сонце весело вставало,
Сонце весело вставало,
Сонну землю цілувало....

Та не судилося Аркадію Васильовичу побачити власну книгу віршів, дочекатися юності своїх синів Левка і Антося. Хвиля арештів української інтелігенції,

здійснена сталінськими опричниками восени 1929 року, не обминула і його. Поет не витримав необгрунтованих звинувачень і 23 листопада наклав на себе руки... Лише п'ятнадцять років тому вийшла збірка віршів, поем та листів Аркадія Казки „Васильки".

Этот документ создан демо версией Image2PDF Pilot 2.14.

На поклик свободи

Як ми вже знаємо, Ілля Іванович Лизогуб після звільнення з армійської служби певний час жив за кордоном, зокрема, у Дрездені. Повертаючись додому, запропонував доктору медицини Липського університету Людвігу Шрагу поїхати з ним до Седнева, хоч би „на три роки". Але сталося так, що саксонець залишився на українській землі назавжди.

Лизогуби, як згадував Лев Жемчужников, „подарували йому садибу, влаштували будинок, а він біля нього розвів аптекарський сад". Невдовзі одружився на місцевій дівчині з родини дрібно-маєткових дворян Колодкевичів, „яких звали ще Писаренками через те, що один з Колодкевичів був колись писарем, певно, сотенним, бо Седнів у свій час був сотенним містечком".

23 серпня 1847 року у подружжя Шрагів народився хлопчик, якого на честь Іллі Івановича назвали Іллею. Хрещеним батьком його стає, звісно, Ілля Іванович.

Зростав і навчався Ілля Шраг у домі Лизогубів разом із синами Андрія Івановича — Іллею, Дмитром та значно молодшим Федором. Разом з ними в домашніх умовах здобував освіту. Про це він згодом згадував так: „Попереду нас навчала Софія Іванівна Лизогубиха, сестра Іллі та Андрія, потім Андрій Іванович, а нарешті, гувернер-француз, в якого ми всьому вчилися французькою мовою". Приятелював хлопець також зі своїми двоюрідними братами Іваном та Миколою Колодкевичами, синами священика Добровольського — Миколою та Василем.

Про вплив седнівського оточення в дитячі роки на свою подальшу долю син українки і німця наприкінці життя згадував: „В домі Лизогубів панувала російська та французька мови; Лизогуби безперечно мали українські симпатії, особливо Андрій та Василь, у них в домі часто співали українських пісень під акомпанемент Іллі Лизогуба. Взагалі, в ті часи, в дідичних та попівських колах ще яскраво відбивалася українська стихія; моя хрещена мати, Докія Петрівна Лизогубиха, жінка теж Лизогуба, родича Іллі та Андрія, завжди уживала тільки української мови і іншої не знала; теща мого дядька, Миколи Колодкевича, Василевська, родом з Борзенщини, попадя Крупицька, так само розмовляла тільки українською мовою; а вже син Крупицької, офіцер, говорив по-московськи, та ще з притиском, підкреслюючи свою „образованность". Мій дядько майже завжди вживав української мови, а коли вважав за потрібне звертатися до московської, то немилосердно її калічив".

По-різному склалися долі Іллі Шрага, його ровесників Лизогубів, Колодкевичів...

Особливо яскравим, але, на жаль, коротким і трагічним було життя Дмитра Лизогуба.

Він народився 29 липня 1850 року, виховувався, як ми вже зазначали, вдома, шість років провів у Франції, а потім вступив на фізико-математичний факультет Петербурзького університету. Ілля Іванович,

Этот документ создан демо версией Image2PDF Pilot 2.14.

після смерті брата, робив усе можливе, щоб племінники Дмитро і Федір належно жили і вчилися у столиці: найняли неподалік університету хорошу квартиру, мали кухаря, слугу і кучера.

Проте несподівано молодий заможний панич різко міняє свій спосіб життя: бідно вдягається, квартирує у жебрацькому кварталі, витрачаючи на рік не більше 150 рублів. Решту грошей, а отримує він із Седнева щороку чотири тисячі рублів, йдуть у казну народницького пропагандистського гуртка, а невдовзі і партії „Земля і воля", одним із засновників якої він стає. Внески з часом зростають — Лизогуб продає маєтки, що дісталися йому від батька та після смерті дядька. На ці величезні кошти в Росії, зокрема і на Чернігівщині, ведеться широка агітація за революційні зміни в державі. У Цюріху скликається з'їзд прогресивно налаштованих студентів російських університетів. У родинному маєтку Лизогубів у Седневі від переслідувань царської охранки переховуються відомі революціонери-народники Софія Перовська, Андрій Желябов, сюди навідуються Валеріан Осинський, Олександр Михайлов.

Сам же Лизогуб стоїть осторонь політичної діяльності друзів-однопартійців, вони всіляко його бережуть: раптом поліція довідається про причетність до революційної агітації, на його маєтки буде накладено арешти, а організація залишиться без фінансової підтримки. Звісно, бездіяльність гнітила Дмитра, він почував себе нещасною людиною.

Заарештували його випадково, хоч вже і був донос, зроблений керуючим його седнівським маєтком, звинуватили у так званому „процесі 28", у підготовці замаху на імператора Олександра II. Проте

судді так і не змогли в чомусь звинуватити Лизогуба: друзі-народники стверджували, що незнайомі з ним, а таємна поліція аж ніяк не бажала оприлюднювати ім'я того, хто на нього доніс. Але в умовах складної політичної ситуації на півдні Росії (а проходив суд в Одесі), викликаної війною з Туреччиною, військовий окружний суд виніс найтяжчий вирок: смертна кара. 10 серпня 1879 року Дмитра Лизогуба страчено на шибениці. Перед цим він відмовився просити помилування у імператора.

Ця нелюдська кара без відсутності провини спричинила перехід революціонерів-народників до терору. Смерть Дмитра Лизогуба глибоко сколихнула все передове російське суспільство. Лев Толстой присвятив йому оповідання „Боже і людське", в якому вивів його образ під прізвищем Синьогуб. Великий письменник, кілька років працюючи над оповіданням і читаючи його у колі рідних і друзів, нерідко плакав, коли оповідав про останні години життя свого героя, в якому бачив ідеальну людину сучасності.

Подібна доля спіткала і його седнівського ровесника Миколу Колодкевича (1850-1884). Як і Дмитро Лизогуб, був членом гуртка „чайковців", а потім партії „Земля і воля" та членом її „Виконавчого Комітету", брав діяльну участь у підготовці вбивства Олександра II. Незадовго до вбивства був заарештований і засуджений до смерті, але цю кару йому замінили на довічне ув'язнення. Помер у Петропавлівській фортеці.

У 20-30 роки минулого століття в колах російської еміграції в Західній Європі з'явилася оповідь, до якої „причетний" і Колодкевич.

Серед засуджених у справі замаху на Олексан-

Этот документ создан демо версией Image2PDF Pilot 2.14.

дра II навесні 1881 року була також Геся Гельфман. На суді вона заявила про свою вагітність, а відтак уникла ешафоту, на який пішли її друзі-народники Желябов, Перовська, Кибальчич та інші, і опинилася у Петропавлівській фортеці. Там і народила хлопчика Аарона. Батьком назвала товариша по партії Миколу Колодкевича, але той відмовився від батьківства. Невдовзі обоє померли, а хлопчик потрапив до сирітського будинку. Аарончик народився під щасливою зіркою. Знайшлися хрещені євреї — Хайм Федір Керенський і його дружина Кірбіс, які його всиновили і він став згодом відомим російським політиком, головою Тимчасового уряду Олександром Керенським...

Але, певно, варто сприймати цю розповідь просто за легенду.

Ілля Шраг закінчив Чернігівську гімназію, де, зокрема, його вчителем був поет-байкар Леонід Глібов. Третьокурсником-гімназистом він став свідком неординарної події — постановки в Чернігові аматорської вистави за п'єсою Котляревського „Наталка-Полтавка", яка, зізнавався він, справила помітний вплив на утвердження в його душі українського духу. Тоді ж познайомився зі студентом Київського університету Миколою Вербицьким, одним із авторів пісні „Ще не вмерла Україна", що стала згодом національним гімном українців. 1865 року вступив до Петербурзької медико-хірургічної академії, але невдовзі перевівся на юридичний факультет Петербурзького університету, з якого через два роки був виключений за революційну діяльність. Лише згодом диплом правника отримав у Київському університеті.

Кілька десятиліть Ілля Людвигович успішно займався адвокатською практикою. „Адвокат у Чернігові він дуже популярний. Промовляє дуже гарно, уміє впевнити слухача, в запалі говорить палко і його могутній голос панує над найбільшою залою, захоплюючи слухачів", — писав про нього у 1906 році один з українських часописів. Творчий підхід до своєї фахової діяльності, високий інтелект і надзвичайна людяність дозволили І.Л.Шрагу набути слави одного з кращих юристів в межах України. Найдужче поважали його на Чернігівщині, особливо селяни, адже він був незрадливим заступником і оборонцем для всіх, хто в житейській скруті звертався до нього.

Займався Ілля і активною громадською діяльністю. Обирався заступником міського голови, був одним із засновників Чернігівської архівної комісії. Але найбільше його талант, неспокійна вдача прислужилися на терені українського руху: організовував у Чернігові „Просвіту", виступав за те, щоб у школах викладали предмети українською мовою, щоб рідною мовою видали Святе Письмо.

У 1906 році на з'їзді виборців Чернігівської губернії його обрали депутатом І Державної Думи, в якій він невдовзі очолив українську фракцію, у 1917 році увійшов до складу Центральної Ради, яку очолив Михайло Грушевський, працював у ній над проектом статуту автономії України. Наступного року йому пропонують посаду прем'єр-міністра в уряді гетьмана П.Скоропадського, він згодився, але, побоюючись за стан здоров'я Іллі Людвиговича, рідні і близькі настояли на його відмові. Цю посаду, до речі, обійняв інший седнівець, молодший брат Дмитра Лизогуба — Федір Лизогуб.

Не стало І.Л.Шрага 11 квітня 1919 року. На його

Этот документ создан демо версией Image2PDF Pilot 2.14.

могилу біля Воскресенської церкви в Чернігові лягли десятки вінків від численних партій і організацій. Незважаючи на неспокійні часи громадянської війни, пам'ять про нього вшанували також панахидою у Володимирському соборі Києва. Сюди прийшли відомі українські діячі, а їхні слова були пройняті непідробною щирістю до Іллі Людвиговича, німця за походженням, який все своє свідоме життя віддав благородному служінню справі поширення і утвердження національної свідомості нашого народу.

Таємниці підземель і печер

Із розповіді про те, як Сновськ став Седневом, нам вже відомо, що під час облоги міста татарами наприкінці XV століття його захисникам допомогло вистояти і те, що із фортеці вів підземний хід до річки Снов, а відтак була можливість вдосталь забезпечувати себе водою.

Місцеві перекази стверджують, що цей хід починався на тому місці, де нині стоїть кам'яниця, розповідають, що ще після війни він був не зовсім завалений, і хлопчики розважалися тим, що впускали в нього впійману гуску, а потім бігли до річки, куди вона невдовзі випливала.

До цього часу існують підземелля-склепи під Воскресенською церквою, що була родовою усипальницею Лизогубів. У них у 1924 році, коли прокотилася хвиля руйнування багатих поховань, в яких перш за все шукали золоті та інші коштовні речі, тут виявили муміфіковані останки поховань. Одяг та речі передали до музеїв, а мумії по всій країні демонстрували як зразки антирелігійної пропаганди. Одна з мумій ще й після війни була виставлена в атеїстичній експозиції у Києво-Печерській Лаврі.

Загалом же седнівці переконані, що у селищі досі існує розширена система підземель, які з'єдну-

Этот документ создан демо версией Image2PDF Pilot 2.14.
ють всі церкви та інші старі будівлі. На жаль, проведені наприкінці 60-х років минулого століття дослідження чернігівських спелеологів якихось відкриттів не принесли.

— І лише у 1983 році, — розповідає відомий дослідник підземель нашого краю, завідувач відділу історії печер Національного історико-архітектурного заповідника „Чернігів давній" Володимир Руденок, — пошуки дали досить цікаві результати.

Почалося з того, що один із седнівських старожилів повідав нам, спелеологам, що на березі річки Снов, в урочищі Сказківщина, є якась печера, що в ній, десь на початку століття, жили кілька ченців-пустельників, які й викопали під землею невеличку церкву і келії. Коли ж почалася колективізація, вони сховали там великий скарб церковного начиння. Звісно, у скарб ми не вірили, але печеру вирішили пошукати. Вхід до неї, за словами очевидця, знаходився у неглибокому яру, що врізався у плато правого берега річки.

На вказаному місці відразу помітили заглибину. І ось після двох днів розкопок відкрилося підземелля. Воно розташоване на глибині 3-5 метрів від поверхні і має довжину близько півсотні метрів. Це довгий дугоподібний коридор, вигнутий у південному напрямку. Обидва кінці його виходять до лівого схилу яру на відстані 13 метрів один від одного. Від галереї, у її північно-східній частині, починається відгалуження, яке мало б вести до келії чи підземної каплиці. Але через чотири метри шлях перегородив потужний обвал. Отож подальші дослідження відгалуження стали неможливими.

Що ж до центральної галереї , то вона добре

збереглася. Висота її від 180 до 195 сантиметрів, ширина сягає 60-65 сантиметрів. Стіни і склепіння хороше оброблені, майже гладенькі. У стінах на висоті близько 1,5 метра встановлено дев'ять ніш для освітлювальних приладів — такими для ченців були звичайнісінькі лучини, залишки яких збереглися.

Без особливих зусиль визначили вік підземелля — на одній зі стін було видряпано напис „2 июня 1903 г." Саме тоді, наприкінці XIX і на початку наступного століття, спостерігалася чергова і вже остання хвиля печеробудування.

Отож знайдена печера на околиці Седнева досить молода. А де ж давні його підземелля? Їх ще треба знайти.

Этот документ создан демо версией Image2PDF Pilot 2.14.

Храми та кам'яниця

Головні архітектурні пам'ятки Седнева розташовані на території колишньої Лизогубівської садиби*.

Передовсім, це найдавніша мурована споруда селища — Воскресенська церква, котру раніше називали Благовіщенською та Різдва Богородиці, оскільки тут були відповідні додаткові вівтарі. Споруджений 1690 року Юхимом Лизогубом, храм є однією з перлин української архітектури, стоячи поруч з такими її шедеврами, як Миколаївський собор у Ніжині, Георгіївський собор Видубицького монастиря у Києві, Катерининська церква у Чернігові.

Особливістю церкви Воскресіння Христового є те, що її центральний об'єм, завершений величною бароковою банею, майже утричі вищий, ніж бічні, що нагадує українські зрубні церкви. На жаль, храм не раз перебудовували. Замість грушеподібної бані, властивої українським храмам, зробили півсферичну, поруч у першій половині XIX століття збудували наметову дзвіницю псевдоросійської архітектури, що аж ніяк не гармонує з храмом.

Нещасливою була доля церкви у минулому

* В цьому розділі використано літературу: Логвин Г. Чернигов. Новгород-Северский, Глухов, Путивль. — М; Искусство, 1980; Віроцький В., Карнабіда А., Киркевич В. Монастирі та храми землі Сіверської. — К; Техніка, 1999.

столітті — її не раз закривали, використовували як клуб, зерносховище, виставкову залу. Лише у 70-80 роках реставрували, повернувши бані барокову форму, розчистили деякі давні розписи. Із початку 90-х тут відновилося богослужіння.

Окрасою церкви свого часу було Євангеліє у чудовому срібному із позолотою окладі. Напис на листах книги, датований 21 вересня 1692 року, зазначає: „Сіє Євангеліє куплене і оправою оздоблене коштом і накладом Їхньої царської пресвітлої величності війська Запорозького чернігівського полковника його милості пана Якова Лизогуба. А подано до храму Різдва Пресвятої Богородиці новозведеного у Седневі..." Нині Євангеліє зберігається у Чернігівському історичному музеї імені Василя Тарновського.

Найвідоміша споруда в садибі Лизогубів — кам'яниця, зведена того ж 1690 року, яка нині є найдавнішим мурованим житловим будинком Наддніпрянщини. За плануванням це традиційна українська хата на дві половини: до розміщених посередині сіней з обох боків примикають житлові приміщення. Таке ж планування має будинок Лизогубів у Чернігові, споруджений кількома роками пізніше, такими на той час були й монастирські келії, і хати заможних козаків та селян. У седнівській кам'яниці вражають високі склепіння житлових кімнат, вони мають ніби два поверхи — перший і напівпідвальний, вони майже ідентичні в плані і відрізняються тим, що у напівпідвалі під ганком є ще тайник — маленька кімнатка з двома глибокими нішами.

У 40-і роки XIX століття, коли в моду увійшла романтична архітектура, над мурованим ганком бра-

Этот документ создан демо версией Image2PDF Pilot 2.14.

ти Лизогуби надбудували декоративну, начебто оборонну вежу із зубцями та стрілчастими вікнами-бійницями. Надбудова не характерна для українського житлового будинку, та вже давно стала окрасою кам'яниці — такою і намалював її 1847 року Тарас Шевченко.

У наші часи кам'яницю спершу реставрували наприкінці 60-х років. Певний час у ній був пивний бар. Згодом його закрили, будинок залишився без господаря, а відтак стояв з розбитими шибками, поламаними дверима, зірваною підлогою. Лише у жовтні 2001 року відбулися урочистості з нагоди завершення капітальної реставрації кам'яниці, яку здійснило підприємство „Чернігівобленерго".

Кам'яниця Лизогубів разом із Воскресенською церквою створює невибагливий ансамбль, інтимний куточок, тісно пов'язаний з оточуючим ландшафтом.

Головним храмом Седнева упродовж століть залишалися дерев'яна Георгіївська (Юріївська) церква, що існувала ще з часів Київської Русі, певно, не раз перебудовувалася. На початку XVIII століття вона вже була в аварійному стані, а тому її розібрали і перенесли з Дякової гори на інше місце, де на кошти місцевого дідича Римші заново відбудували у 40-і роки того ж століття.

Індивідуальні особливості цього храму роблять його високооригінальним, майже унікальним взірцем української архітектури. Адже старих дерев'яних церков, які колись були майже у кожному селі, нині збереглося дуже мало. Отож Георгіївська церква вже тривалий час цікавить і шанувальників старовини, і мистецтвознавців, і навіть кінематографістів — тут знімалися фрагменти художніх фільмів „Вій" за повістю Миколи Гоголя, „Батальйони просять вогню", „Григорій Сковорода".

Дерев'яні храми не довговічні. Ще у 1973 році розпочалася реставрація Георгіївської церкви, але через нестачу коштів вона наприкінці XX століття опинилася в аварійному стані. Зрештою довелося її розібрати, а навесні 2004 року її розпочали заново відбудовувати, замінюючі старі струхлявілі бруси новими. Відтак є всі сподівання, що храм дивуватиме своєю величчю та красою ще не одне покоління наших людей.

Була у Седневі ще одна дерев'яна церква — Покровська, споруджена 1715 року сотником Петром Войцеховичем. Загинула пам'ятка архітектури 1962 року.

Окрім Воскресенської церкви нині у Седневі також діє Успенська церква, споруджена 1860 року. Вона не закривалася і в повоєнні роки, отож до неї збирався люд з усієї округи, особливо на престольне свято — першу Пречисту, як називають у народі день Успіння Пресвятої Богородиці.

Этот документ создан демо версией Image2PDF Pilot 2.14.

XX століття: хроніка, події, люди

У бурхливе XX століття Седнів увійшов тихим волосним містечком, у якому мешкало трохи більше двох тисяч жителів.

Краєзнавець А.Балика у 1902 році писав: „Жителі його і в даний час по роду занять найбільше є кожум'яками, потім шевцями, шаповалами, бондарями, гребінниками, клейоварами, ткачами, кушнірами, кравцями, торговцями, ковалями, мірошниками, теслярами, столярами і в малій кількості землеробами.

За своїми ж звичаями і одягом вони, хоч і схожі на жителів міста, але люблять рідну українську мову, свою пісню та багате і досить красиве (своє ж українське) вбрання, а у старих людей ще зберігся оригінальний, старого крою одяг — синього і темно-жовтого кольорів".

Втім, нове століття давало знати про себе. У молодих седнівців з'явилося більше можливостей отримати освіту. Якщо раніше у містечку діяла лише земська школа, відкрита 1868 року замість заснованого 1843 року парафіяльного училища, то у 1890 і

1902 роках тут відкрилися земське однокомплектне міністерське та двокласне училища, в яких навчалося близько 150 дітей.

У 1907 році став діяти Народний дім, в якому молодь влаштовувала концерти, вистави. А ще трьома роками раніше, з нагоди 90-річчя від дня народження Тараса Шевченка, на кошти, зібрані седнівцями, в Лизогубівському парку урочисто відкрили пам'ятник — один з перших в Україні пам'ятників Кобзареві. Погруддя створив скульптор М.Гаврилко.

Неспокійними були роки лютневої і жовтневої революцій, громадянської війни. Зокрема, 10 січня 1919 року біля Седнева відбувся великий бій між частинами війська Української Народної Республіки та наступаючим з боку Городні Богунським полком Миколи Щорса. У жовтні того ж року тут точилися жорстокі бої між червоноармійцями і денікінцями.

Навесні 1923 року, у зв'язку з ліквідацією повітів та волостей і створенням районів та округів, Седнів входить до складу Бобровицького району Чернігівської округи, а у 1932 році — до складу Чернігівського району і відноситься до категорії сіл. У 1928 році створюється „Перше Седнівське товариство спільного обробітку землі ім. Т.Г.Шевченка", яке вже через рік стає артіллю, із 1930 року діють також артілі „Більшовик" та „Червоні лани". Із 1934 року у Седневі діяла районна сільськогосподарська школа, в якій готували завідувачів фермами та рахівників. Із початку 30-х років середнім закладом освіти стає Седнівська школа — напередодні війни в ній налічувалося 30 вчителів і 500 учнів. В ці роки завучем школи працював Микола Федорович Мглинцев (1867-1947), заслужений вчитель УРСР.

Этот документ создан демо версией Image2PDF Pilot 2.14.

Тяжким випробуванням для седнівців стала Велика Вітчизняна війна. Окупувавши 29 серпня 1941 року село, гітлерівці розграбували колгоспне майно, зруйнували лікарню і пам'ятник Т.Шевченку, а середню школу перетворили в конюшню. Окупанти розстріляли 20 жителів села, ще 54 відправили на примусові роботи до Німеччини. На фронтах війни з ворогом билися 314 седнівців, 174 з них не повернулися додому, 131 нагороджено орденами і медалями.

20 вересня 1943 року розпочалися бойові дії за визволення Седнева. Форсувавши річку Снов, 14-а гвардійська кавалерійська дивізія у взаємодії з частинами 76-ї гвардійської стрілецької дивізії зламала опір противника і оволоділа селом. Проте гітлерівці, підтягнувши свіжі сили, перейшли у контрнаступ. Бій тривав упродовж дня, всі ворожі атаки було відбито. 21 вересня Седнів було визволено.

У боях за село загинуло 96 воїнів Червоної армії.

Багатими на події стали для Седнева повоєнні десятиліття. У 1950 році три місцеві колгоспи об'єдналися в один — ім. Т.Шевченка, який через сім років влився до радгоспу ім. В.Чкалова, на базі якого у 1963 році створено Чернігівську дослідну станцію Українського науково-дослідного інституту картоплярства — нині ЗАТ НВО „Еліткартопля".

У серпні 1953 року на річці Снов стала до ладу гідроелектростанція, повністю забезпечивши потребу Седнева і навколишніх сіл в електроенергії. ГЕС діяла до середини 70-х років. У 1999 році її було відновлено підприємством „Чернігівобленерго". Через два роки цим же підприємством реставровано кам'яницю Лизогубів.

1959 року Седневу надано статус селища міського типу, у 1964 році відкрито Будинок творчості Спілки художників України. У травні 1992 року селище приймало учасників Міжнародного Шевченківського свята „В сім'ї вольній, новій". Побував на святі і Президент України Леонід Кравчук. У квітні 1996 року селище відвідав та ознайомився з діяльністю НВО „Еліткартопля" Президент Леонід Кучма.

Восени 2003 року відбулося Всеукраїнське літературно-мистецьке свято „Седнівська осінь".

Седнівці пишаються своїми славними земляками. Серед них Семен Миколайович Усатий (1875-1944) — відомий вчений в галузі електротехніки, доктор наук, одним з учнів якого був академік Ігор Курчатов, а також мовознавець, член-кореспондент АН СРСР Агнія Василівна Десницька (1912-1964), бібліограф, професор Костянтин Михайлович Балика (1894-1971).

Седнів — батьківщина Анатолія Андрійовича Дроня. Він народився 1945 року, працював у будівництві, був на радянській роботі, очолював Держкомітет України з житлово-комунального господарства. Із 1998 року — Надзвичайний і Повноважний посол України в Республіці Білорусь, із 2003 року — перший заступник міністра закордонних справ України.

Этот документ создан демо версией Image2PDF Pilot 2.14.

Її величність картопля

1536 року іспанські конкістадори під керівництвом Гонсало Хіменеса де Кесада у залишеному індійцями селищі Сорокота на недавно відкритому американському континенті знайшли серед їстівних запасів корені хорошого смаку. Велике ботанічне відкриття здійснилося. Шукали золото — знайшли картоплю.

Перші бульби потрапили в Іспанію, звідти — до Італії. У 1589 році бельгійський ботанік де Севрі дав їм назву тартуфель, тобто по-нашому картопля.

Завезення картоплі в Росію пов'язують з іменем Петра І. Існує версія, що він познайомився з картоплею в Голландії і, оцінивши її, послав графу Шереметьєву мішок бульб з суворим наказом розводити їх у Росії. З цього мішка ніби й починається наша картопля.

В Україні картопля вперше з'явилася у 1790 роках в колишньому Сумському повіті Харківської губернії. У першій половині минулого століття вона вже стала хлібом для селянина. На легких, малородючих наших грунтах зернові культури давали низькі врожаї і натуральне селянське господарство дуже страждало від цього. Виручила картопля.

1881 року картопляні площі в Чернігівській гу-

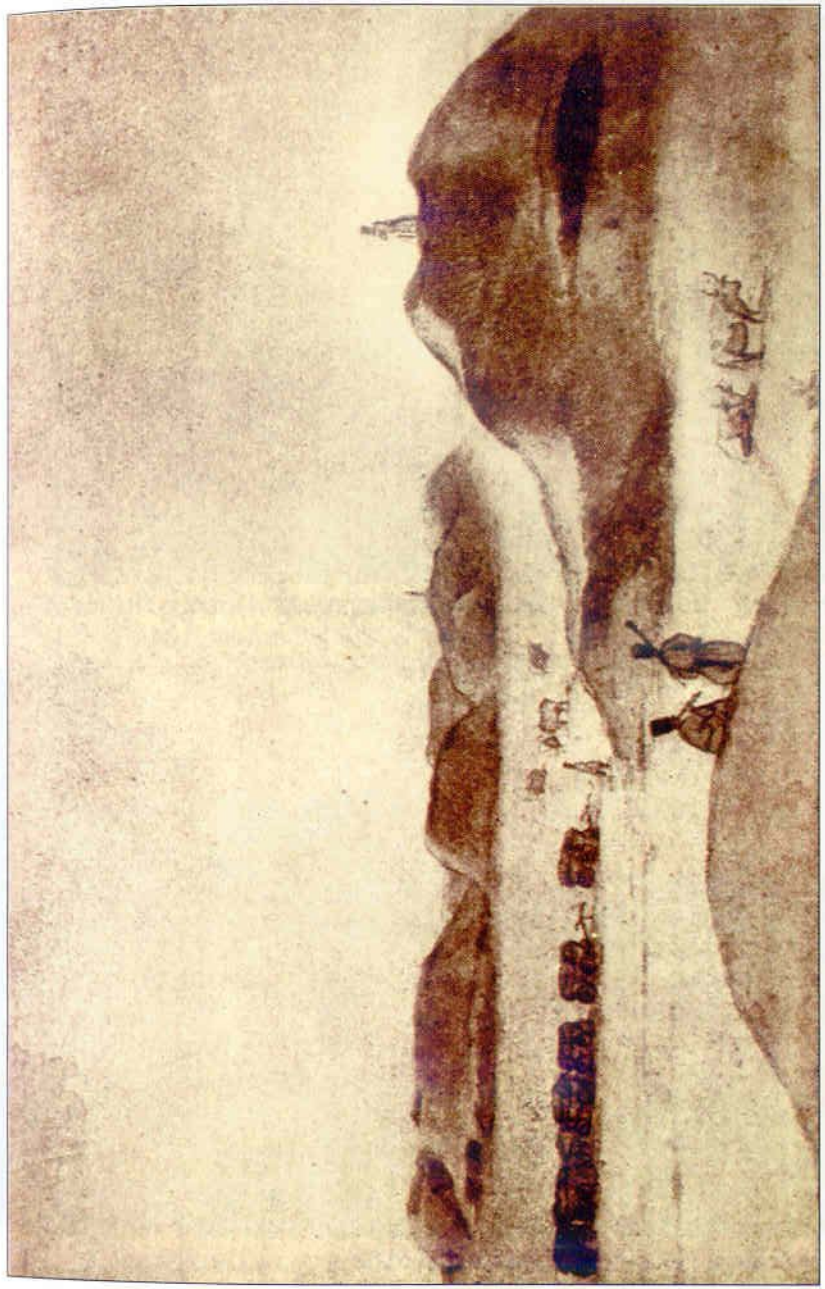

Т. Шевченко «**Чумаки серед могил**». Седнів. 1846 р.

Этот документ создан демо версией Image2PDF Pilot 2.14.

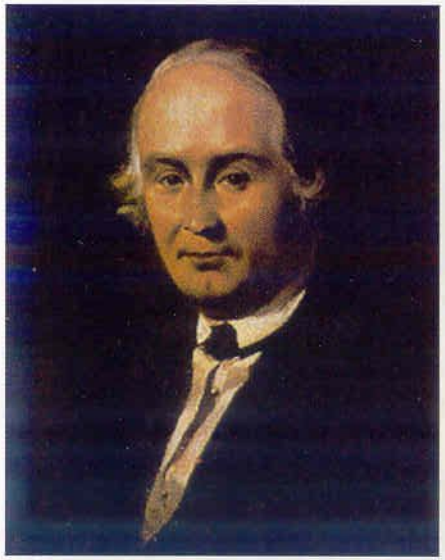

Т. Шевченко
Портрет Іллі Лизогуба.
Седнів. 1846 р.

Т. Шевченко
Портрет Андрія Лизогуба.
Седнів. 1846 р.

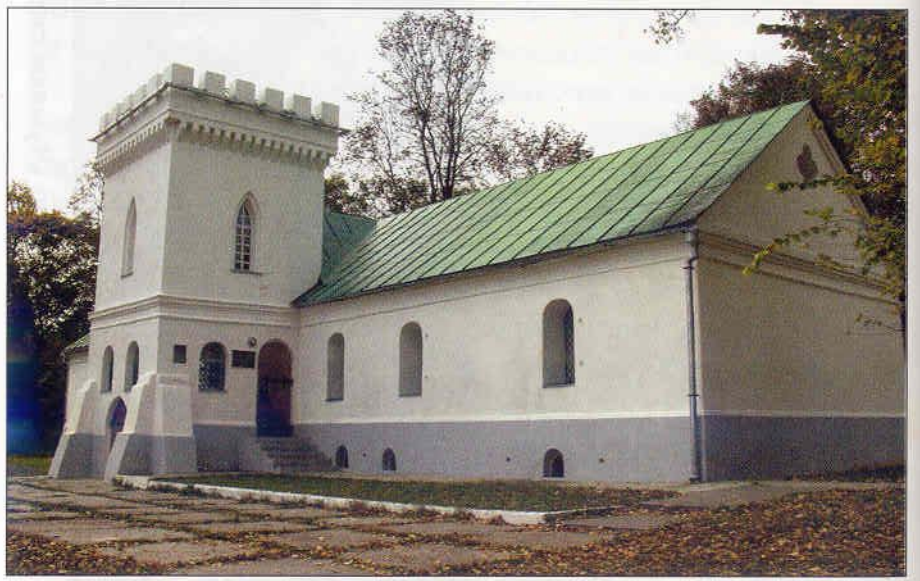

Кам'яниця

Воскресенська церква

Георгіївська церква. Фото першої половини XX ст.

Этот документ создан демо версией Image2PDF Pilot 2.14.

Альтанка

Успенська церква

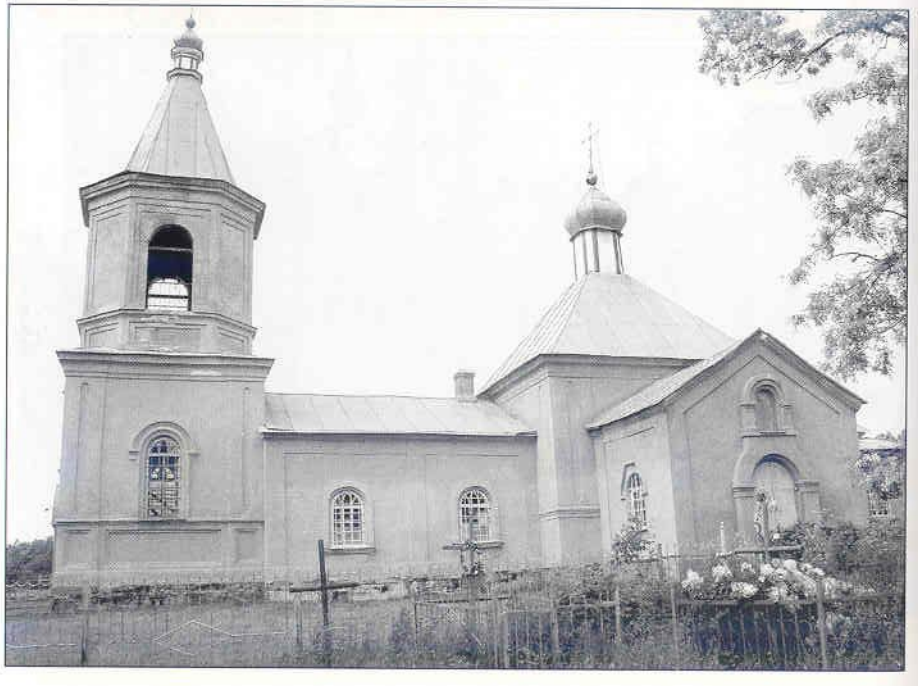

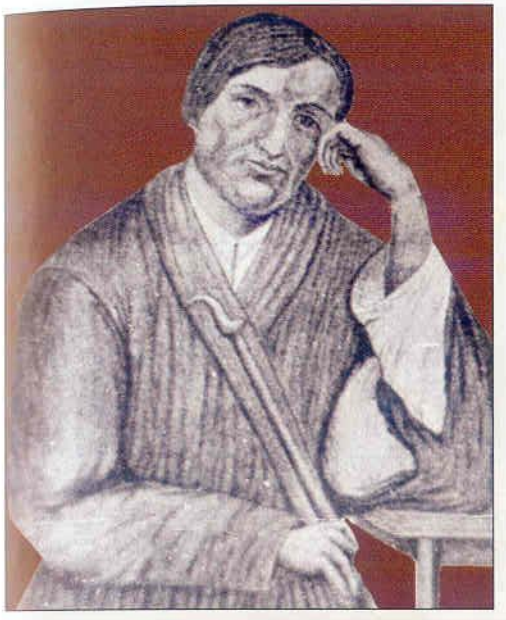

Григорій Мірошників (Гриць Золотюсінький)

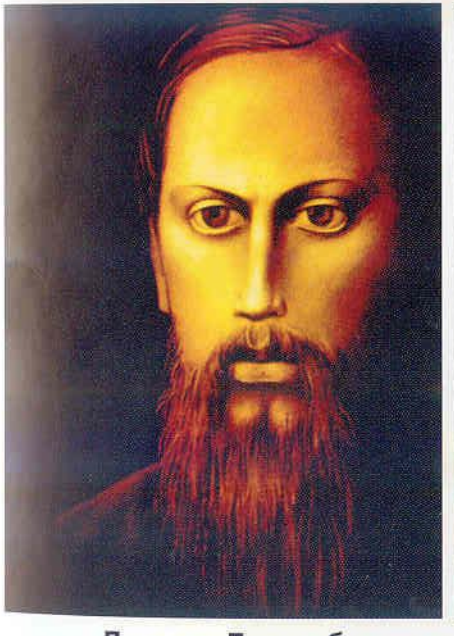

Дмитро Лизогуб

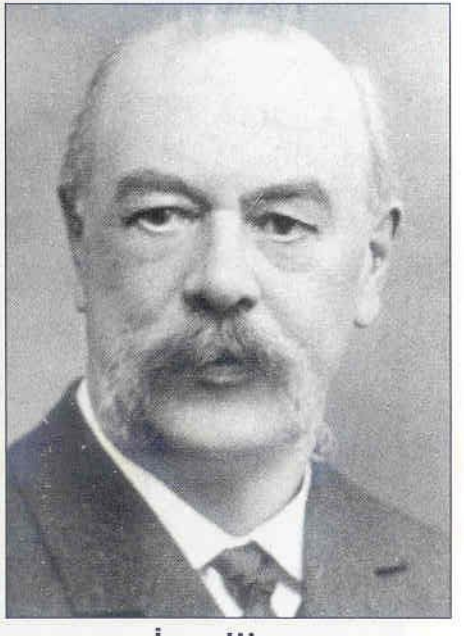

Ілля Шраг

Этот документ создан демо версией Image2PDF Pilot 2.14.

Президент України Леонід Кравчук
на Міжнародному Шевченківському святі.
Седнів. 1992 р.

Президент України Леонід Кучма
і голова правління ЗАТ НВО «Чернігівеліткартопля»
Григорій Колонтай.
Седнів. 1996 р.

«Седнівська осінь-2003». Зустріч гостей свята.

Этот документ создан демо версией Image2PDF Pilot 2.14.

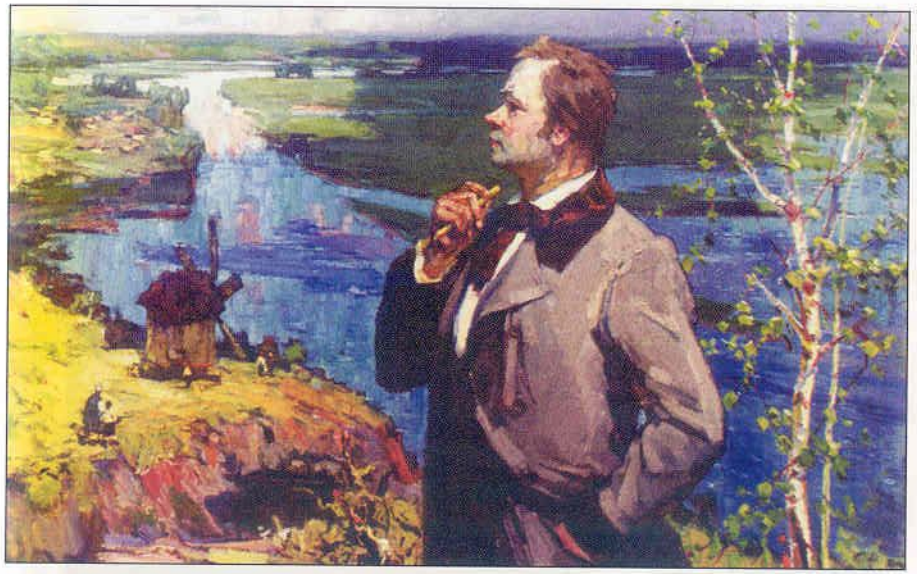

А. Шкурко
«Тарас Шевченко у Седневі».
1964 р.

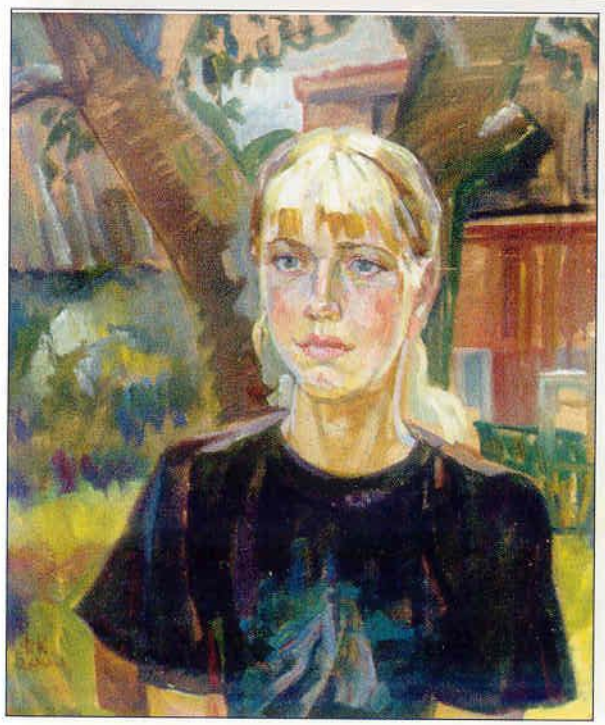

Ф. Кравчук
«Світланка з Седнева».
2000 р.

берніі становили 22 тисячі десятин, 1895 року — 75, а в 1910 році — вже 115 тисяч десятин! Такого швидкого поширення картоплі не було на той час в жодному куточку царської Росії.

Становлення українського картоплярства припадає на 30-і роки. Тоді поруч з німецькими та американськими сортами (на Чернігівщині районувалися здебільшого „деодора", „вольтман", „парнасія", „рання троянда", „крюгер") з'являються і вітчизняні. Першим був „пиріжок" М.К.Малюшицького, згодом — „поліська-36" та „троянда Полісся", виведенні І.В.Карповичем. Серед перших українських сортів по праву називають ранньостиглі „стахановську" та „чернігівську", виведенні шляхом гібридизації на дослідній станції у Немішаєво під Києвом...

У 1963 році в Седневі на базі радгоспу імені Чкалова урядовим рішенням створено Чернігівську дослідну станцію по картоплі. Завданням нового науково-виробничого закладу стало виведення більш врожайних з високими якісними показниками сортів, вдосконалення агротехнічних насіннєвих заходів по захисту картоплі від шкідників і хвороб, виробництво насіннєвого матеріалу для сортооновлення, а також по пропаганді і впровадженню досягнень науки і передового досвіду у сільськогосподарське виробництво області.

Директором станції було призначено кандидата сільськогосподарських наук Володимира Дмитровича Волкова, який очолював її понад двадцять років. Заступником директора став Яків Іларіонович Прошко, котрий ще у тридцяті пов'язав свою долю з картоплярством, брав участь у виведенні перших українських сортів бульб на Немішаєвській станції.

Этот документ создан демо версией Image2PDF Pilot 2.14.

Досвідчений науковець, свого часу йому доводилося зустрічатися з відомими вітчизняними спеціалістами І.Я.Букасовим, академіком О.Г.Лорхом, професором П.І.Альсмиком („автором" знаменитих сортів „темп" і „огоньок"), вченими з Німеччини, Голландії, Угорщини, Польщі, Яків Іларіонович свій великий досвід передавав молодим колегам — тоді ще аспірантам Анатолію Васильовичу Іващенку, Валентину Олександровичу Ластовенку, Анатолію Васильовичу Коломацькому.

Закладали основи наукових досліджень на новоствореній станції також Наталія Михайлівна Кузьміна, Віра Денисівна Самород, Лариса Григорівна та Володимир Ернестович Тете, Любов Дмитрівна та Віктор Миколайович Вельямінови-Зернови, Микола Єфремович Шевель, лаборанти Ніна Андріївна Силенок та Галина Михайлівна Ральченко. Значний вклад у наукові дослідження седнівських науковців внесли Григорій Миколайович Колонтай, Олександр Іванович Писанський, Георгій Васильович Данько, Володимир Маркович Шолом, Віктор Петрович Купрійчук, Олександра Семенівна Рогачова, Раїса Григорівна Стукало, Михайло Никифорович Стукало.

На базі станції у 1985 році створено науково-виробниче об'єднання — нині ЗАТ НВО „Чернігівеліткартопля". Головою правління товариства є кандидат сільськогосподарських наук Григорій Миколайович Колонтай. Очолюваний ним колектив плідно працює в напрямку прискорення науково-технічного прогресу в галузі картоплярства на основі сучасних досягнень науки і техніки, виведення нових сортів картоплі, що відповідають вимогам часу, вдосконалення і впровадження у виробництво інтенсивної технології вирощування та зберігання насіннєвої та продовольчої картоплі. Вирощування оздоровленої насіннєвої картоплі грунтується на використанні в якості початкового матеріалу тепличних або гідропонних мікроклубнів — тут уперше в Україні розроблена, випробувана і запроваджена гідропонна технологія їх вирощування.

Нині у світі вирощують понад 600 сортів крохмалистих бульб. 491 з них описаний у „Каталозі картоплі вітчизняної і зарубіжної селекції", укладеному седнівськими науковцями. Багато з них випробувані і вивчені саме у Седневі.

В Україні районується більше сотні сортів картоплі. Серед них вагоме місце посідають і виведені в „Чернігівеліткартоплі". Це ранні сорти „седнівська рання" та „чернігівська рання", середньостиглі „зоряна", „пекурівська", „придеснянська", „райдуга Полісся" та „чернігівська-98", пізні сорти „витязь" та „Снов".

Якось відомий російський письменник Віктор Астаф'єв сказав: „На честь картоплі потрібно було поставити пам'ятник в Росії..." На жаль, такого пам'ятника ще не поставили ні в Росії, ні у нас, в Україні. Проте у Франції, в місті Монгід'є, є пам'ятник агроному і аптекарю Огюсту Пармантьє. Йому зобов'язана Франція за картоплю. Інший пам'ятник теж там, під Парижем, де вперше було висаджено бульби „її величності картоплі". Пам'ятник картоплі з'явився чверть століття тому у румунському місті Георгени. Картоплю тут вирощують більше двохсот років, але сорту, що відповідав би кліматичним умовам, не було. І лише тепер вдалося вивести такий сорт. У дні збирання першого врожаю і відкрили пам'ятник...

Этот документ создан демо версией Image2PDF Pilot 2.14.

Гадається, що з часом пам'ятник нашій українській картоплі буде встановлено і в давньому і багатому пам'ятками історії Седневі. Він на такий пам'ятник має повне право.

Благословенні седнівські пленери

Старовинний Седнів та його мальовнича природа вже понад чотири десятліття надихають українських майстрів пензля, які приїздять сюди для роботи та відпочинку у Будинок творчості Національної спілки художників України.

Про те, як він створювався, знає один з найстаріших чернігівських митців, заслужений художник України Анатолій Шкурко:

— А розпочалося все з дискусії на засіданні правління Спілки художників, в якому я тоді представляв своїх чернігівських колег, — пригадує Анатолій Никифорович. — Щодо необхідності влаштування власного Будинку творчості заперечень, зрозуміло, не було. Що ж до того, де його будувати, думки розходилися. Досить авторитетним було слово неодноразового лауреата союзних державних премій Тетяни Нилівни Яблонської, яка пропонувала мальовниче селище Шишаки на Полтавщині. І все ж виникли сумніви. Адже, щоб дістатися до Шишаків, треба було подолати більше півсотні кілометрів бездоріжжя. Ось тоді я й запропонував Седнів. Аргументував тим, що там і природа чарівна, і традиції славні — ще у минулому столітті в Седневі бували і працювали худож-

Этот документ создан демо версией Image2PDF Pilot 2.14.

ники Тарас Шевченко, Лев Жемчужников, Опанас Сластіон. Пропозиція зацікавила членів правління, але, зрозуміло, постало і питання: „Треба ж побачити ваш Седнів...” „Будь ласка, — кажу, — закінчимо засідання, сядемо у спілчанський автобус і в дорогу... Від Києва це не так і далеко...”

— До Седнева приїхали наприкінці березневого дня, — продовжує Анатолій Никифорович, — походили старим парком колишньої садиби Лизогубів зі знаменитою Шевченківською липою і кам'яницею, постояли на крутосхилах над Сновом, звідки далеко простягнулися у променях призахідного сонця ще засніжені луки і ліси, спустилися до альтанки Глібова... „Це ж ще зима, а яка краса тут влітку...” Одне слово, вибір було зроблено. Шкода, що не поїхала тоді з нами Тетяна Нилівна. Але згодом вона охоче сюди приїздила, плідно тут працювала, не раз нагадувала своїм учням: „Седнів невичерпний, якщо художник зростає”.

Додамо, що Анатолію Никифоровичу довелося докласти чимало зусиль на будівництві. Був тут, посуті, і виконробом, і бригадиром, і сторожем. Водночас і першим художником, який приїхав з мольбертом до Будинку творчості ще задовго до його офіційного відкриття. А за сорок років написав тут не одну сотню картин, етюдів.

Можна довго перелічувати відомі імена українських митців, чиї роботи, створені у Седневі, прикрашають музеї і картинні галереї нашої країни, близького і далекого зарубіжжя. Тут, зокрема, працювали народний художник СРСР Віктор Пузирков, народні художники України Микола Глущенко, Георгій Меліхов, Федір Захаров, заслужений діяч мис-

тецтв України Ілля Штільман. Седнів наснажував майстрів пензля з Москви, Ленінграда, Мінська, бували тут художники із США, Німеччини, Болгарії.

Звісно, не уявити без седнівських мотивів творчості чернігівських художників. Перш за все народного художника України Володимира Ємця, заслужених художників України Анатолія Шкурка, Олексія Какала, а також Євгена Кріпа, Тетяни Федоритенко, Федора Кравчука, Павла Бредюка, Людмили Койдан, Віктора Магдаченка, Леоніда Заборовського, Діани Варакути, Олексія Крюкова та багатьох інших. На седнівські пленери щоліта виїздять юні вихованці Чернігівської дитячої художньої школи, яку вже багато років очолює Тамара Пільчевська.

Духовна енергетика Седнева продовжує наснажувати українських і зарубіжних майстрів живопису і графіки.

Этот документ создан демо версией Image2PDF Pilot 2.14.

Від Шевченківського свята до "Седнівської осені"

Навесні 1992 року на Чернігівщині проходило Міжнародне Шевченківське літературно-мистецьке свято „В сім'ї вольній новій", основні заходи якого відбулися 22 травня у Седневі.

До тихого і задумливого, оповитого весняною красою старовинного селища, на стежки, якими ходив Тарас понад півтора століття тому, до незглибимих криниць його слова прибули десятки учасників свята — відомих майстрів слова і митців, науковців і пропагандистів Кобзаревої творчості з України та багатьох держав Європи й Азії, Америки й Австралії.

— Ми вічно йтимемо до вершин людяності і правди Тараса Шевченка, — сказав, відкриваючи свято, голова Спілки письменників України Юрій Мушкетик. — Ми вічно йтимемо до вершин його вселюдської любові, якої вистачить на багато поколінь. Його ім'я є синонімом України, заради якої він перетерпів усі муки, злигодні й страждання, відмовився від особистого щастя...

Щирими оплесками зустріли присутні виступ Президента України Леоніда Кравчука. Ми є народ, наголосив він, ми є нація, ми є велика сім'я народів України, що живе за заповітами Великого Кобзаря у мирі й злагоді. Ми вибороли незалежність своєї України, ми будуємо свою державу і будемо все робити, щоб зміцнювати її, розбудовувати її в мирі й дружбі з іншими державами.

А потім над зеленими шатами старого Лизогубівського парку, де проходило дійство, залунала задушевна і проникнлива мелодія пісні „Ой, у лузі червона калина", якою Чернігівський народний хор (художній керівник — народний артист України Анатолій Пашкевич) розпочав велику концертну програму свята. Потім зазвучала народжена красою седнівської природи пісня „Журба" на слова Леоніда Глібова, якою полонив присутніх народний артист СРСР Анатолій Солов'яненко. Щиро були зустрінуті глядачами виступи української співачки з Канади Лілеї Волянської та чернігівського кобзаря-лірника Василя Нечепи. Ожили відтворені народним артистом України Анатолієм Паламаренком фрагменти Шевченкової комедії „Сон", співали народні артисти України Раїса Кириченко та Василь Зінкевич, чоловічий квартет „Явір", колоритні хореографічні картини „Запорожці" та „Карпати" продемонстрували артисти Державного заслуженого академічного ансамблю танцю України ім. П.Вірського.

Концертну програму доповнили виступи майстрів слова: нашого земляка, тогорічного лауреата Державної Шевченківської премії Володимира Дрозда, Анатолія Парпари з Москви, Миколи Санаєва з Петропавловська-Камчатського, Алеся Ко-

Этот документ создан демо версией Image2PDF Pilot 2.14.

маровського з Мінська, чернігівця Станіслава Реп'яха, киянки Ганни Чубач.

Тут же, на алеях парку, розгорнули виставку своїх робіт кращі майстри народної творчості з усієї області.

Минуло понад десять років відтоді. І ось національні творчі спілки художників, письменників, композиторів ініціювали проведення щорічного Всеукраїнського літературно-мистецького свята „Седнівська осінь". Початком стало 10 жовтня 2003 року.

Розпочалося свято з покладання квітів до пам'ятника Тарасові Шевченку. А потім неподалік, в альтанці Глібова, залунала відома пісня на його слова:

Стоїть гора високая,
Попід горою гай,
Зелений гай, густесенький,
Неначе справді рай.

Пісню натхненно співали артисти обласного філармонійного центру Микола Юськов та Микола Збарацький. Ще не вщухли оплески біля альтанки, а у колишньому будинку Лизогубів, нині середній школі, вже полилася неквапна мелодія сонати для віолончелі. Її понад півтора століття тому написав один з тодішніх власників цієї оселі Ілля Лизогуб. Нині ж сонату майстерно виконали викладачі Чернігівського музичного училища ім. Л.Ревуцького Тетяна Ончукова та Віктор Заєць.

Справді, багата земля Чернігівська талантами, традиціями, духовними скарбами, які слід примножувати і берегти. Саме з цією метою і проводиться літературно-мистецьке свято „Седнівська осінь". На цьому наголошували, вітаючи його учасників, голова Чернігівської райдержадміністрації Володимир Сидоренко, заступник міністра культури і мистецтв України Василь Романишин, заступник голови Чернігівської облдержадміністрації Володимир Фаль, голова Національної спілки художників України Володимир Чепелик, головний редактор газети „Літературна Україна" Василь Плющ, відомий письменник-гуморист Євген Дудар, білоруський поет і перекладач із Мінська Валерій Стрілко. До їхніх вітань і побажань додалися поетичні рядки про Великого Кобзаря, з якими виступили чернігівські поети Станіслав Реп'ях, Володимир Сапон, Петро Куценко.

Своє мистецтво дарували учасникам свята духовий оркестр обласного філармонійного центру під орудою Анатолія Ткачука, самодіяльні хорові гурти Чернігівського району, майстри народних ремесел. Художню вишивку, різьбу по дереву, лозоплетіння і, передовсім, давні мелодії народних пісень, що характерні тільки для чернігівського Полісся, запропонували „Седнівській осені" територіальні громади. Живопис, графіку на шевченківську тематику демонстрували працівники обласного художнього музею,

А професійні чернігівські майстри пензля — свої нові роботи, чимало з яких написано в Седневі.

Завершилося свято в Чернігові, в обласному академічному музично-драматичному театрі ім. Т.Шевченка, концертом Національного академічного заслуженого народного хору ім.Г.Верьовки.

Є всі сподівання, що „Седнівська осінь" стане віднині традиційною, а відтак ще мелодійнішою, різнобарвнішою.

Этот документ создан демо версией Image2PDF Pilot 2.14.

Про автора

Володимир Сапон народився 20 липня 1951 року в селі Рудка Чернігівського району. Закінчив філологічний факультет Ніжинського педінституту. Майже три десятиліття працює журналістом у Чернігові: редактором багатотиражної газети, заступником редактора обласної газети "Комсомольський гарт", із 1986 року — в обласній газеті "Деснянська правда", нині — завідувач відділу освіти і культури.

Заслужений журналіст України, член Національної спілки письменників України.

Автор поетичних збірок "Зірка на пілотці", "Замкова гора", книжечки для дітей "Лісова аптека", історико-краєзнавчих книг "Чернігів давній і сучасний", Призабуті стежки сіверянської Кліо" та інших.

Лауреат обласних премій імені Олекси Десняка та Василя Блакитного. Член редакційних колегій журналів "Літературний Чернігів" та "Десна", що виходить у місті Брянську Російської Федерації.